

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY
KATEDRA ORGANIZACJI I MOBILIZACJI WOJSK

1

AON wewn. 4536/93

Ppłk dr Henryk GETKA

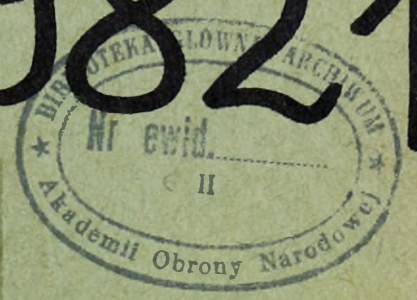
SYSTEM MOBILIZACJI SIŁ ZBROJNYCH POLSKI W LATACH 1921 – 1939

SKRYPT

3

59821

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

~~5/2207~~

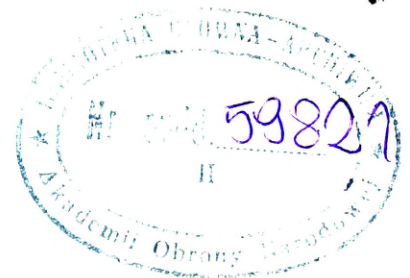
~~05-002207-005-0~~

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY
KATEDRA ORGANIZACJI I MOBILIZACJI WOJSK

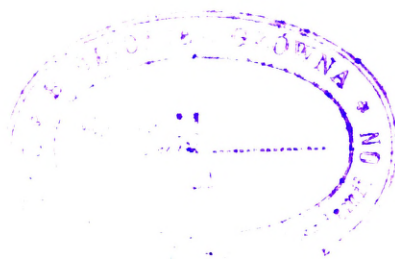
AON weun. 4536/93

Ppłk dr Henryk GETKA

SYSTEM MOBILIZACJI SIŁ ZBROJNYCH POLSKI W LATACH 1921 – 1939

SKRYPT

3
~~S/2207~~

WARSZAWA

1993

Zalecam do studiowania przez oficerów Akademii
i słuchaczy wszystkich rodzajów studiów /kursów/
materiał zawarty w skrypcie.

KOMENDANT
WYDZIAŁU STRATEGICZNO-OBRONNEGO

gen.bryg.dr Bolesław BALCEROWICZ

S P I S   T R E Ś C I

	Strona
WSTĘP	5
1. GENEZA POWSTANIA I GŁÓWNE ZAŁOŻENIA PIERWSZEGO PLANU MOBILIZACYJNEGO "AP"	5
2. CHARAKTERYSTYKA PLANU MOBILIZACYJNEGO "W i E"	12
3. CHARAKTERYSTYKA PLANU MOBILIZACYJNEGO "H"	20
4. CHARAKTERYSTYKA PLANU MOBILIZACYJNEGO "Z"	23
5. ANALIZA SYSTEMU MOBILIZACYJNEGO SIŁ ZBROJNYCH POLSKI W LATACH 1926-1938 NA TLE ZAŁOŻEŃ PLANU MOBILIZACYJNEGO "S"	26
6. OGÓLNE ZAŁOŻENIA PLANU MOBILIZACYJNEGO "W"	33
7. REALIZACJA PLANU MOBILIZACYJNEGO "W" W OKRESIE 23 MARCA - POCZĄTEK WRZEŚNIA 1939 r.	40
ZAKOŃCZENIE	44
BIBLIOGRAFIA	45
ZAŁĄCZNIKI:	
1. Przewidywane rozmieszczenie i rejony mobilizacji członów /rzutów/ kwater głównych armii na zachodnim obszarze wojennym Polski.	
2. Przewidywane rozmieszczenie i rejony mobilizacji członów /rzutów/ kwater głównych armii na wschodnim obszarze wojennym Polski.	
3. Ogólne zestawienie stanów faktycznych Sił Zbrojnych z dnia 1.11.1924 r.	

4. Skrócone O.de.B. do planu mob. "H" na 1924/25.
5. Ogólne zestawienie /projekt/ jednostek mobilizowanych w planie mob. "Z" na rok 1925/1926 wg DOK.
6. Zestawienie sumaryczne O.de.B. ważniejszych broni i służb planów mob. "E", "H", "Z" i "S".
7. Stan armii zmobilizowanej według planu mob. "S" wraz z procentem zabezpieczenia stawiennictwa z dnia 27.05.1935 r.
8. Dyslokacja pokojowa dywizji piechoty czynnych.
9. Rejony mobilizacji rezerwowych dywizji piechoty.
10. Dyslokacja pokojowa brygad kawalerii i pancerno-motorowych.
11. Skład /O.de.B./ wojenny Wojska Polskiego na 1939 r. według meldunku płk.dypl. J. Wiatra do szefa Sztabu Głównego z 10.05.1939r.

W S T Ę P

Zagadnienia dotyczące zasad przygotowania i przeprowadzenia mobilizacji sił zbrojnych stanowią problematykę nader interesującą, bogatą w swej treści i niezbędną w znajomości od najniższych stanowisk dowódczo-sztabowych pułk-dywizja. Sprawy te znajdują się w centrum uwagi i są przedmiotem wnikliwych dociekań od momentu, kiedy w organizacji sił zbrojnych wprowadzono system kadrowy.^{1/} Jest też drugi aspekt tego problemu, to wypracowanie / poszukiwanie / takiego modelu mobilizacji, który odpowiadałby wymogom panujących warunków polityczno-militarnych. Stąd też wywodzi się szerokie zapotrzebowanie na wiedzę o genezie i kształtowaniu się polskiego modelu mobilizacji i ten skrypt ma za zadanie chociaż częściowo te problemy wyjaśnić. Pozwoli na wnikliwą analizę i obiektywną ocenę założeń koncepcyjnych i ustaleń, które przyjmowano za podstawę w planowaniu mobilizacyjnego rozwinięcia sił zbrojnych w okresie od 1921 do 1939 r. oraz wyciągnięcie konstruktywnych wniosków, zmierzających do usprawnienia aktualnie obowiązującego modelu mobilizacji. Brak materiałów źródłowych oraz opracowań dotyczących rozwoju wiedzy mobilizacyjnej w polskich siłach zbrojnych powodowało powstawanie różnych, często kontrowersyjnych, subiektywnych poglądów i teorii, krzywdzących wielu oficerów sztabowych i teoretyków wojskowych.

1. GENEZA POWSTANIA I GŁÓWNE ZAŁOŻENIA PIERWSZEGO PLANU MOBILIZACYJNEGO "AP"

Na przełomie XVIII i XIX wieku następuje parokrotne zwiększenie stanów liczebnych armii, które ze stukilkudziesięciotysięcznych wznoszą się do kilkuset tysięcy. Wystawienie i utrzymanie tak licznych armii zawodowych stało się zbyt kosz-

-----
1/ Kadrowy system organizacyjny sił zbrojnych - to zbiór elementów zawierający stale utrzymywany w okresie pokoju optymalny skład organizacyjny i niezbędnie minimalny stan osobowy sił zbrojnych, zapewniających możliwości podjęcia przez niektóre jednostki wojskowe i ZT natychmiastowych działań bojowych w zasadzie bez potrzeby ich dodatkowego uzupełniania, pozostałym zaś stworzenie dogodnych warunków do szybkiego rozwinięcia mobilizacyjnego.

towne, dlatego też zaczęto poszukiwać nowych rozwiązań organizacyjnych. Państwa nie mogące utrzymywać w czasie pokoju armii masowej, zredukowały swe armie i uczyniły z niej armię kadrową, która faktycznie spełniała funkcję ośrodka szkolenia kadr.

Powoływana do wojska młodzież otrzymywała podstawowe przygotowanie wojskowe, tworząc wyszkolone zasoby mobilizacyjne, pozwalające na wypadek wojny rozwinąć armię masową. Wyższość systemu kadrowego nad zawodowym polegała na możliwości przygotowania dostatecznej liczby wyszkolonych rezerw, niezbędnych do rozwinięcia armii na okres prowadzenia wojny.

Siły Zbrojne II Rzeczypospolitej, podobnie jak współczesne im armie kadrowe innych państw były przygotowane do mobilizacyjnego rozwinięcia, czyli planowej rozbudowy ze stanów i struktur pokojowych na wojenne.

Według trafnej oceny głównych teoretyków wojskowych wybuch wojny miał być poprzedzony swoistym wyścigiem w dziedzinie mobilizacji i zaskoczenia, w którym wezmą udział rywalizujące ze sobą państwa, aby osiągnąć gotowość bojową możliwie największych sił, bez ogłoszenia mobilizacji powszechnej w okresie narastania napięcia politycznego.

O randze problemu i wielkości zadań mobilizacyjnych, realizowanych przez siły zbrojne Polski niech świadczy fakt, że aby osiągnąć pełne stany osobowe jednostek przewidzianych do mobilizacyjnego rozwinięcia, zgodnie z założeniami wprowadzonego w 1938 r. planu mobilizacyjnego "W" - należało powiększyć pokojowe stany osobowe sił zbrojnych około 4,06 raza.

Mobilizacyjne rozwinięcie sił zbrojnych Polski w latach 1921-1939 przygotowywane było - co szczególnie podkreślam - z zachowaniem następujących zasad: dostosowanie przedsięwzięć związanych z mobilizacyjnym rozwinięciem sił zbrojnych do przewidywanego charakteru przyszłej wojny z uwzględnieniem możliwości i sił potencjalnych agresorów; możliwości uzupełnienia potrzeb mobilizacyjnych przewidzianych do zmobilizowania jednostek; powiązania przedsięwzięć mobilizacyjnych z planami operacyjnego rozwinięcia wojsk; uwzględnienia możliwości gospodarki narodowej.

Ponadto praktyczną realizację zadań mobilizacyjnego rozwinięcia związaną z podejmowaniem decyzji i praktycznym ich wyko-

naniem rozłożono na trzy kolejne fazy realizacji: wzmocnienie, mobilizacji alarmowej i mobilizacji powszechnej. Powyższe dotyczyło najwyższych władz państwowych i wojskowych, związków operacyjnych i taktycznych, a nawet praktycznej ich realizacji na szczeblu pododdziałów różnych broni i służb.

Z okresu 1921-1939 można wyróżnić trzy zasadnicze etapy: ^{2/}

- lata 1921-1926, gdzie obowiązywało pięć planów mobilizacyjnych w kolejności: "AP", "W" ; "E", "H" i plan "Z" na lata 1925/1926 ;
- lata 1926-1938, kiedy to obowiązywał plan mobilizacyjny "S";
- lata 1938-1939, okres obowiązywania ostatniego planu mobilizacyjnego "W" i jego praktyczna realizacja wiosną i latem 1939 r.

Rzeczywiste rozwiązania przyjmowane w dziedzinie mobilizacyjno-obronnej, obok charakteru przewidywanej wojny, specyfiki wynikającej z położenia geograficznego, możliwości ekonomiczno-militarnych potencjalnego przeciwnika i stosunku sił, uwzględniały także realne możliwości własnego zaplecza, tak w aspekcie czynnika ludzkiego, jak i szczególnie interesującego /ważnego/ czynnika materiałowo-technicznego.

Opracowując plany mobilizacyjne zdawano sobie doskonale sprawę, że zapewnienie bezpieczeństwa Polski przed agresją któregośkolwiek z wielkich sąsiadów - w oparciu tylko o własny potencjał ludności kraju, jak i przede wszystkim potencjał przemysłu było nierealne. Stąd też za słuszne należy uznać stwierdzenie, że bezpieczeństwo mógł zapewnić Polsce tylko system łączący własne przygotowania obronne z poparciem szeroko rozbudowanych międzynarodowych porozumień wojskowych.

2/ W II Rzeczypospolitej obowiązywało siedem planów mobilizacyjnych, których nazwy przyjęto od pierwszych liter nazwisk szefów Sztabu Generalnego lub szefów Oddziału I Sztabu Generalnego /Głównego/ z wyjątkiem dwóch pierwszych: "AP" - na rok 1921/22 - oznacza "Armii Polskiej", zaś "W" na rok 1922/23 od "Wschód", nie można odpowiedzieć w chwili obecnej, co do nazwy planu "E" na rok 1923/24. Pozostałe plany, a to "H" na rok 1924/25 od gen. Stanisława Hallera, "Z" na rok 1925/26 od gen. Józefa Zajęca, "S" na rok 1926/27 od płk.dypl. Jana Sadowskiego i wreszcie "W" na rok 1938/39 od płk.dypl. Józefa Wiatra.

Zręby pokojowej struktury organizacyjnej Sił Zbrojnych II Rzeczypospolitej utrwaliły się po zakończeniu, podpisaniem traktatu pokojowego w Rydze /18.03.1921 r./, wojny polsko-bolszewickiej i po przeprowadzeniu demobilizacji w końcu 1921 r.

Organizację wojska oparto na podstawie tymczasowej ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej z 27 października 1918 r. Już w pierwszych miesiącach 1919 r. Sztab Generalny opracował dwa plany rozbudowy wojska: plan wielki zakrojony na 25 dywizji piechoty i plan mały na 10 dywizji piechoty.

Realizacja pierwszego zależała od szybkiej pomocy mocarstw sprzymierzonych w materiale wojennym, co nie nastąpiło i plan upadł. W tej sytuacji przystąpiono do realizacji planu małego. W końcu 1919 r. posiadano łącznie 21 dywizji piechoty i 7 brygad kawalerii, liczące ogółem 600 tys. ludzi. Do czasu rozpoczęcia demobilizacji sił zbrojnych i przejścia ich na okres pokojowy liczba dywizji piechoty wzrosła do 24, a liczba brygad kawalerii do 10.

W związku z demobilizacją wyłoniła się konieczność ustawowego ustalenia liczebności sił zbrojnych na stopie pokojowej. Warunki polityczne, wewnętrzne i zewnętrzne bezpieczeństwo państwa wymagały utrzymania stosunkowo wysokiego stanu pokojowego. Według zakładanego projektu składu armii - przy 30 dywizjach piechoty i 27 pułkach jazdy - ogólna liczba piechoty na stopie pokojowej nie powinna być mniejsza niż: 118 tys. szeregowych i około 30 tys. szeregowych jazdy. Całość sił zbrojnych miała liczyć 17 tys. oficerów, 275 tys. szeregowych i 80 tys. koni.

Proces demobilizacji spowodował pilną konieczność wydania przez ministra spraw wojskowych, przejściowego /tymczasowego/ planu mobilizacyjnego, według którego Armia Polska mogłaby w wypadku wznowienia działań wojennych na wschodzie przejść do stanu wojennego wymaganego koniecznością obrony Państwa.

17 marca 1921 r. zostało wydane zarządzenie wstępne wraz z "Planem Mobilizacyjnym", "AP" i ogólną instrukcją mobilizacyjną /M-I/ zawierającą ogólne zasady przygotowania i przeprowadzenia mobilizacji wspólne dla wszystkich broni i służb, natomiast część druga szczegółowa /M-II/, uwzględniająca specyfikę i charakter niektórych broni i służb, miała być wydana do 15 kwietnia 1921 r.

Plan mobilizacyjny zawierał całkowity program mobilizacji z punktu widzenia organizacyjnego przez wyszczególnienie liczby i jakości jednostek podlegających mobilizacji oraz terminy ich pogotowia marszowego.

Plan ten obejmował dwie fazy:

1. Przygotowanie mobilizacji:
  - a/ oficerów i szeregowych;
  - b/ materiału /umundurowania, uzbrojenia, amunicji, żywności, wyposażenia w sprzęt techniczny, sanitarny itp./;
  - c/ koni, wozów oraz innych środków transportowych.
2. Przeprowadzenie mobilizacji, a mianowicie:
  - a/ przejście z organizacji pokojowej na organizację wojenną;
  - b/ przygotowanie marszowe;
  - c/ uregulowanie transportów;
  - d/ przygotowanie uzupełnień;
  - e/ przeniesienie oddziałów zapasowych z terenu operacyjnego.

Mobilizacja miała być przeprowadzona w dwóch tempach:

- 1 tempo - postawienie na stopie bojowej jednostek pierwszej linii,
- 2 tempo - postawienie na stopie bojowej jednostek drugiej i trzeciej linii.

Instrukcja mobilizacyjna definiując mobilizację jako przejście siły zbrojnej państwa ze stanu pokojowego do stanu wojennego i utrzymanie jej na stopie wojennej wyróżniała dwa jej rodzaje:

- powszechną - przejście całej siły zbrojnej państwa /włącznie z pospolitym ruszeniem / ze stopy pokojowej na wojenną;
- częściową - przejście ze stopy pokojowej na wojenną i utrzymanie na niej pewnej części sił zbrojnych.

Obie te mobilizacje mogły być przeprowadzone tylko jawnie przy pomocy publicznych obwieszczeń. Było to ujemną cechą planu mobilizacji, ale jedynym możliwym wówczas wyjściem z uwagi na brak choćby częściowej administracji rezerw oraz niedoświadczony sztab i stworzony dopiero od podstaw aparat mobilizacyjny i administracji wojskowej.

Niezwykle ważnym zagadnieniem było ustalenie sposobu przekazywania rozkazu mobilizacyjnego oraz powołania do czynnej służby żołnierzy rezerwy. Otóż rozkaz zarządzający mobilizacją był przekazywany z Oddziału I sztabu MSWojsk. i zawierał:

- jej rodzaj /powszechna czy częściowa/;
- odnośny zatarg wojenny /np. Niemcy, Litwa, Rosja Radziecka/;
- ustalenie pierwszego dnia mobilizacji.

Rozkaz mobilizacyjny MSWojsk. przekazywało bezpośrednio podległym dowództwom, sztabom i instytucjom do dowódcy okręgu włącznie. Dowództwa okręgów przesyłały natomiast rozkaz mobilizacyjny najkrótszą drogą /pisemnie w miejscu, telegraficznie poza własną siedzibą/ wszystkim swym rozlokowanym na terenie okręgu dowództwom, dowódcom garnizonów, oddziałów, do miast, zakładów, według z góry ułożonego rozdzielnika. Każdy dzień mobilizacji rozpoczynać się miał o północy /0.00/. Publicznego ogłoszenia mobilizacji miały dokonywać cywilne władze administracyjne.

Wezwane do czynnej służby wojskowej ogłoszonym rozkazem mobilizacyjnym roczniki żołnierzy rezerwy miały obowiązek w ciągu 24 godzin od ogłoszenia w danej miejscowości rozkazu opuścić miejsce pobytu i udać się najkrótszą drogą w zależności od:

- poborowi, którzy dotychczas nie służyli w wojsku oraz zwolnieni od tego obowiązku - do terytorialnego PKU lub do Komisji Poborowej;
- żołnierze rezerwy, którzy służyli w wojsku, a przy zwolnieniu z czynnej służby wojskowej /demobilizacji, urlopowaniu, odroczeniu itp./ otrzymali karty przeznaczenia lub podobne dokumenty wojskowe z oznaczeniem jednostki, do której się mają zgłosić w razie mobilizacji, do tej jednostki;
- wreszcie żołnierze rezerwy, którzy służyli w wojsku, a przy zwolnieniu nie otrzymali dokumentu wojskowego z przeznaczeniem w razie mobilizacji, mieli stawić się w jednostce zapasowej /kadrze/ tego oddziału, do którego zostali przy pierwszym poborze przydzieleni.

Postawienie armii na stopie wojennej, czyli jej mobilizacja według planu "AP" obejmowała:

- a/ uzupełnienie istniejących jednostek polowych do etatu wojennego;
- b/ nowosformowanie ^{3/}brakujących, a organizacyjnie przewidzianych jednostek;

3/ Plan "AP" nie przewidywał tworzenia nowych jednostek, które wcześniej przed mobilizacją nie istniały. "Nowosformowanie" oznacza odtwarzanie jednostek poprzednio istniejących a całkowicie zdemobilizowanych.

- c/ rozwinięcie kadr oddziałów zapasowych w oddziały zapasowe oraz oddziałów macierzystych do rozmiarów określonych w organizacji wojennej;
- d/ utrzymanie armii na stopie wojennej przez zapewnienie jej bieżących uzupełnień.

Mobilizacja Armii Polskiej w granicach określonych powyżej odnośnie zapotrzebowania personalnego wymagała powołania do czynnej służby wojskowej wszystkich oficerów i szeregowych rezerwy roczników 1891-1902 oraz powołania pewnej bliżej nie określonej liczby oficerów roczników starszych /1890-1879/. Ponadto wcielenie i wyszkolenie poborowych /nie służących uprzednio w wojsku/ roczników 1891-1902 oraz powołania do czynnej służby pozostałej ilości oficerów roczników 1890-1879.

Przeprowadzenie mobilizacji przedstawiało się w sposób następujący:

- dywizje piechoty i brygady jazdy oraz jednostki i zakłady polowe, które znajdują się na froncie, otrzymają uzupełnienie do stanu wojennego dosłane do miejsc postoju jako jednostki /transporty/ uzupełniające;
- dywizje piechoty, brygady jazdy i zakłady polowe, które znajdowały się w głębi kraju, miały być zasadniczo uzupełniane w kraju i do stanu przewidzianego etatem wojennym pod względem personalnym, materiałowym i taborowym.

Ze względu na daleko posunięte zachowanie tajemnicy przygotowań mobilizacyjnych, plan mobilizacji "AP" w całości otrzymały tylko władze centralne i DGen. /dowództwa okręgów generalnych/.

Oddział I Sztabu Gen. biorąc pod uwagę czynniki utrudniające mobilizację, tj. brak przeprowadzonej administracji rezerw oraz słabą rozbudowę sieci komunikacyjnej ocenił, że bronie główne i służby Armii Polskiej /piechota, jazda, artyleria/ potrzebują na osiągnięcie stanów wojennych 6 do 9 dni, w tym czasie armie państw europejskich mogły podnieść swe stany do etatów wojennych w ciągu 3 dni. Zmobilizowanie oddziałów specjalnych i zakładów technicznych bezwzględnie potrzebnych dla związków taktycznych i operacyjnych wymagało przeciętnie 15 dni i 5 dni na transport i skoncentrowanie, czyli że mogły w 20 dniu od ogłoszenia mobilizacji być gotowe do walki.

Brak było również dostosowania planu mobilizacyjnego do planów operacyjnych, które praktycznie wówczas nie istniały.

Jego główne braki to:

- nie przeprowadzono rejestracji rezerw personalnych;
- brak ustawy o mobilizacji koni, wozów i uprzęży;
- brak ustaw o świadczeniach wojennych rzeczowych i osobistych obowiązujących od ogłoszenia mobilizacji;
- brak ustawy o mobilizacji samochodów względnie sposobu zabezpieczenia dla armii potrzebnej ilości samochodów;
- brak zapasów mobilizacyjnych.

2. CHARAKTERYSTYKA PLANU MOBILIZACYJNEGO "W"

Plan mobilizacyjny "W" na rok 1922/23 opracowany został opierając się na następujących założeniach:

- wojna grozi nam w roku 1922 tylko ze strony wschodniej;
- ewentualny nieprzyjaciel zaskoczy nas wcześniejszą mobilizacją i zaatakuje nas bez wypowiedzenia wojny.

Wobec tego mobilizacja przebiegałaby następująco:

- pewna ilość jednostek pogranicznych, alarmowych określonych jako "czerwone" skierowana byłaby na front o stanach pokojowych i uzupełniana stopniowo na froncie;
- pewna ilość jednostek w głębi kraju, określonych jako "niebieskie" użyta miała być na wzmocnienie jednostek "czerwonych" po zmobilizowaniu ich tylko częściowym /mobilizacja przyspieszona/;
- tylko pewna część jednostek określonych jako "brunatne" zmobilizowana zostałaby w sposób normalny.

Przewidywano:

- zdeponowanie na granicy wschodniej państwa większości posiadanego materiału wojennego, w celu odciążenia kolei na wypadek mobilizacji;
- formowanie w rejonach koncentracji całego szeregu jednostek i zakładów organizacyjnie mających wejść w skład dywizji z głębi kraju.

Wprowadzony w życie z dniem 1.05.1922 r. plan mobilizacyjny "W" na 1922/23 w swoim pierwotnym założeniu miał obowiązywać od 1.02.1922 r. jako plan przejściowy do czasu uporządkowania rezerw tj. do końca 1922 r. Przewidywał mobilizację Wielkiej Kwatery Głównej, 6 dowództw armii, 4 dowództwa grup operacyjnych, 30 dowództw dywizji piechoty, 10 dowództw brygad jazdy, 10 dowództw brygad artylerii, 6 dowództw obszarów etapowych, 30 dywizji piechoty i 10 brygad jazdy oraz inne rodzaje wojsk i służb w ramach posiadanego materiału.

Charakterystyczną cechą planu mobilizacyjnego "W" spowodowaną trudnościami ekonomicznymi jak również przewidywanym charakterem konfliktu na wschodzie kraju było mobilizowanie na wypadek wojny w 1922 r. przede wszystkim jednostek piechoty, artylerii i kawalerii nie według etatu wojennego, a do tzw. etatów zredukowanych. Umożliwić to miało szybkie zmobilizowanie jednostek o niskich stanach, ale jak zakładano, zdolnych do walki.

Mobilizacja wg planu "W" dzieliła się na dwie fazy:

- pierwsza faza mobilizacji od chwili alarmu względnie od pierwszego dnia mobilizacji do 30 dnia mobilizacji. W tej fazie mobilizacji formować miano tylko te jednostki o zredukowanych etatach wojennych, które przewidywały wskazówki mobilizacyjne "W". Przeprowadzenie pierwszej fazy mobilizacji planowano osiągnąć w dywizjach piechoty dla jednostek organicznych, które miały odejść na front w trzech rzutach: od 4 do 6 dnia mobilizacji - pierwszy rzut, od 6 do 8 dnia mobilizacji - drugi rzut oraz od 9 do 30 dnia mobilizacji - trzeci rzut, z wyjątkiem tych, które mobilizowano w pierwszej fazie do zredukowanych etatów "normalnie".
- w drugiej fazie, która rozpoczynała się 31 dnia mobilizacji następowało uzupełnienie jednostek sformowanych w pierwszej fazie z etatów zredukowanych do pełnych etatów wojennych oraz sformowanie niektórych jednostek.

Mobilizacja armii miała odbywać się w dwóch rozłożonych w czasie rzutach:

- podniesienie armii do zredukowanych etatów w pierwszej fazie mobilizacji;
- uzupełnienie armii do pełnych etatów wojennych w drugiej fazie.

Istnienie dwoistych etatów wojennych spowodowało zamęt na niższych szczeblach organizacyjnych w przygotowaniach mobilizacyjnych, ponadto powodowało różną organizację poszczególnych pułków i dywizji uwzględniającą możliwości ich wyposażenia. Dla przykładu mobilizacja dywizji piechoty i brygad jazdy "czerwonych" /alarmowych/ miały odbywać się następująco. W 10-12 godzin po ogłoszeniu alarmu wychodziły one do przewidzianych stanowisk osłony mobilizacji i koncentracji. Zasadniczo wychodziły o stanach pokojowych albo o stanach zbliżonych do pokojowych, a wzmocnionych przez jednostki pozostające w garnizonie. Następnie od 2 do 8 dnia mobilizacji ich jednostki zapasowe wysyłały w dwóch rzutach uzupełnienia potrzebne do podniesienia stanów do wielkości przewidzianych zredukowanymi etatami wojennymi /oficerowie, szeregowi, konie i wozy/. Wraz z tymi uzupełnieniami wyruszały już zmobilizowane jednostki odnośnych oddziałów, które nie wyruszyły w alarmie np. batalion sztabowy.

Mobilizacja dywizji piechoty "niebieskich" miała przebiegać następująco: pułki piechoty osiągały pogotowie do 5 dnia mobilizacji dla trzech batalionów piechoty i trzech kompanii ckm, do 10 dnia mobilizacji dla batalionu sztabowego i czwartej kompanii ckm. Z jazdy dywizyjnej jeden szwadron osiąga pogotowie marszowe ok. 5 dnia mobilizacji, zaś dowództwo dywizjonu strzelców konnych oraz drugi szwadron i pluton ckm ok. 20 dnia mobilizacji.

Mobilizacja dywizji piechoty i brygad jazdy "brunatnych" - miała być "normalna" z ogólnym pogotowiem marszowym dla wszystkich jednostek dywizji piechoty i brygad jazdy w 5 do 10 dnia mobilizacji. Oznaczałoby to, iż cała dywizja /pułk/ w miejscach stałej dyslokacji otrzymywała uzupełnienia personalne i materiałowe i po osiągnięciu w nakazanym czasie gotowości bojowej całości mogła być użyta do walki. "Rzutowanie" jednostek zmobilizowanych wprowadzono dla przyspieszenia mobilizacji, a poza tym dlatego, aby mieć pewność, że dana jednostka wyjdzie na front /do walki/, co jak oceniano, byłoby mniej pewne, gdyby miały one wychodzić kompletnie zmobilizowane.

Plan mobilizacyjny "W" na rok 1922 liczył się z zasobami rezerw personalnych, jakie mogły stać do dyspozycji w dniu 1.05.1922 r. Brak dokładnej ewidencji oficerów i szeregowych rezerwy powodował, iż przyjmowano dane szacunkowe, zakładając powołanie 10 roczników średnio po 160 tys. na rocznik - dałoby to 1,6 mln ludzi o różnym stopniu wykszolenia wojskowego.

Rezerwiści powołani obwieszczeniami mobilizacyjnymi do czynnej służby mieli stawić się niezwłocznie w terytorialnym PKU. Tu następować miało sprawdzenie ewidencji i rozdział na poszczególne oddziały i zakłady mobilizujące na podstawie posiadanych list przydziału i odesłanie do jednostek zapasowych. Jednostki zapasowe wyposażały przybyłych rezerwistów i rozdzielały ich do poszczególnych jednostek mobilizowanych.

Był to bardzo niewygodny sposób powoływania żołnierzy rezerwy, którzy przy masowym przybyciu do PKU czekający na skierowanie do właściwego oddziału powodowali spiętrzenie /zator/, a ponadto rezerwiści pokonywali tę samą drogę nawet trzykrotnie /do PKU, stąd do jednostki zapasowej i dalej do jednostki mobilizowanej, której siedzibą mogła być miejscowość rozmieszczenia PKU/. Przygotowania materiałowe nie były również do 1.05.1922 r. zakończone, brakowało np. do pełnego wyposażenia oddziałów ok. 50 procent broni.

Brakowało również planu częściowej mobilizacji z możliwością powołania kilku roczników /np. 2-3/ rezerwistów oraz stopniowo, np. na 1,4,5 i kolejne dni mobilizacji.

Plan mobilizacyjny "W" na 1922/23 rok nie obejmował wielu ważnych dziedzin przygotowań państwa na wypadek wojny m.in. zakresu przygotowań mobilizacyjnych władz cywilnych i całego społeczeństwa, nie obejmował również mobilizacji przemysłu wojennego.

Bardzo wcześnie, bo już pod koniec czwartego miesiąca obowiązywania planu mobilizacyjnego "W", w dniu 27 sierpnia 1922 r. odbyła się konferencja, której treścią było:

- 1/ co mobilizować w roku 1923/24;
- 2/ jak mobilizować o ile chodzi o ogólne dyrektywy dla zestawienia planu mobilizacyjnego;
- 3/ jak mobilizować odnośnie techniki wykonania.

Odnosnie punktu pierwszego dyskutowano nad możliwością powiększenia ilości jednostek w stosunku do planu mobilizacyjnego "W" o wystawienie nowych 2. dywizji piechoty, 10. batalionów strzelców, zaczątków 9. pułków artylerii fortecznej i 7. dywizjonów samochodów pancernych.

W punkcie drugim dyskutowano, czy powinny być dwa plany mobilizacyjne liczące się z dwoma frontami: zachodnim "N" i wschodnim "R", czy też jeden plan dostosowany do obu przypadków.

Ważną kwestią było ustalenie ilości dywizji alarmowych "czerwonych" / i zniesienie dywizji "niebieskich". Zakładano, że dywizje "czerwone" powinny być rozmieszczone tak na granicy wschodniej jak i zachodniej oraz, że należy znieść rzutowanie dywizji niebieskich, albowiem komplikuje ono i dezorganizuje mobilizację. Dla osłony za dywizje "niebieskie" miały być wzmocnione pokojowe stany dywizji osłonowych.

Plan mobilizacyjny "E" zgodnie z ustaleniami z dnia 27.07.1922 r. miał zakończyć proces skompletowania wszystkich 6 armii, ponadto, w związku z likwidacją jednostek "niebieskich" wyróżniono następujące kategorie jednostek mobilizowanych:

- alarmowe /"czerwone"/, które odchodzić będą na front o stanie pokojowym, nieznacznie tylko wzmocnione. Ich mobilizacja polegać będzie na dosłaniu im marszówek;
- jednostki mobilizowane normalnie /"brązowe"/ i odchodzące na front po całkowitym zmobilizowaniu.

Terminy pogotowia marszowego jednostek alarmowych zindywidualizowano i zależnie od tych terminów jednostki alarmowe podzielono na:

- 1/ Jednostki, które odchodzą na front tylko o stanie pokojowym i w ślad za którymi odchodzą dopiero uzupełnienia alarmowe /odchodziłyby w dwóch eszelonach/.
- 2/ Jednostki, które odchodzą na front po uzupełnieniu /w jednym eszelonie/.

Po raz pierwszy rozwiązano w sposób oryginalny i niewątpliwie skuteczny powoływanie wybranych roczników żołnierzy re-

zerwy przy wykorzystaniu imiennych kart powołania. Karty te zdeponowano na posterunkach Policji Państwowej /z terminem stawiennictwa "NATYCHMIAST" w wyznaczonej jednostce/. Po telegraficznym przesłaniu rozkazu mobilizacji do posterunku PP niezwłocznie zostałyby doręczone żołnierzom rezerwy.

Mobilizację całej armii tak polowej jak i krajowej rozłożono na dwie fazy:

- w pierwszej fazie, obejmującej pierwsze 30 dni mobilizacji, wystawiona być miała cała armia polowa, większość jednostek trzeciej linii, pierwsze oddziały marszowe oraz niektóre najniezbędniejsze formacje krajowe /wcześniej ujęte w planie/;
- w drugiej fazie miały być formowane pozostałe formacje krajowe, reszta jednostek trzeciej linii, dalsze oddziały marszowe oraz formacje rezerwowe.

Wystawienie jednostek przewidzianych na pierwszą fazę miało następować w trzech "tempach", które w odniesieniu do armii polowej pokrywały się z trzema rzutami transportowymi.

W pierwszym tempie trwającym do 5 dnia mobilizacji do dyspozycji Naczelnego Wodza miało być 30. dywizji piechoty i 10. brygad jazdy o zredukowanym stanie liczebnym, obejmujące te wszystkie niezbędne jednostki, które czyniły dywizje piechoty i brygady jazdy zdolnymi do walki. Jednostki objęte zredukowanym stanem liczebnym odchodzić miały na front dopiero po kompletnym ich zmobilizowaniu. W pierwszym tempie następować miało również uzupełnianie wojsk osłony do zredukowanych stanów liczebnych.

W drugim tempie, trwającym od 5 do 15 dnia mobilizacji miały być uzupełnione jednostki wchodzące w skład armii w polu do pełnego stanu liczebnego, a ponadto wystawione niektóre jednostki podległe bezpośrednio Naczelnemu Wodzowi i dowódcom armii.

Wreszcie w trzecim tempie, tj. między 15 a 30 dniem mobilizacji miało nastąpić ostateczne uzupełnienie całej armii polowej do pełnego wojennego stanu liczebnego. Tempo to obejmowało wyłącznie jednostki podległe bezpośrednio Naczelnemu Wodzowi względnie dowódcom armii, których użycie w pierwszych dniach wojny nie było przewidywane.

Z armii krajowej przewidywano formowanie w pierwszych dwóch tempach tylko dowództwa i kadry instruktorskiej oddzia-

łów zapasowych oraz niektóre jednostki trzeciej linii, jednostki zaś istniejące w czasie pokoju i na czas wojny pozostające w kraju pozostawiono o stanie pokojowym.

Trzecie tempo obejmowało sformowanie dalszych jednostek trzeciej linii i pierwszych oddziałów marszowych oraz uzupełnienie oddziałów zapasowych do pełnego stanu wojennego. W drugiej fazie następować miało uzupełnienie wszystkich pozostałych jednostek krajowych do stanu wojennego oraz formowanie reszty jednostek trzeciej linii.

Tabela 1

DOK	Liczba jednostek mobilizujących	Liczba jednostek mobilizowanych	Przeciętnie powinno być jednostek mobilizowanych	Stan aktualny
I	46	769	644	za dużo
II	28	386	392	w miarę
III	31	429	434	w miarę
IV	21	280	294	za mało
V	31	445	434	w miarę
VI	26	407	364	za dużo
VII	29	351	406	za mało
VIII	28	322	392	za mało
IX	28	377	392	za mało
X	31	374	434	za mało
Razem	299	4140		

Z tabeli powyższej wynika, że przeciętna liczba jednostek mobilizujących wynosiła 29, a mobilizowanych 4114 na DOK, czyli na jedną jednostkę mobilizującą wypadało przeciętnie 14 jednostek mobilizowanych.

Terytorialny podział kraju na okręgi korpusów - załącznik nr 1, 2 i 3

Według obliczeń Oddziału I Sztabu Gen. z 13.01.1923 r.
armia wg planu mobilizacyjnego na rok 1923/24 liczyć miała:

Tabela 2

W dniu mobili- zacji	Armia w polu		Armia w kraju	
	oficerów	szeregowych	oficerów	szeregowych
5	14 800	423 000	82 000	65 000
15	19 000	547 000	82 000	65 000
30	21 500	655 000	14 000	103 000
po 30	23 000	655 000	14 000	190 000

Proponowano w planie mobilizacyjnym "E" powoływanie rezerwistów przy pomocy imiennych kart przydziału wojennego. Karty takie rozdane żołnierzom rezerwy w czasie pokoju wskazywałyby powołanemu dokąd ma się udać, określając mu miejsce i czas stawiennictwa bezpośrednio w oddziale, a nie jak dotychczas w PKU.

Widziano potrzebę wyrabiania pewnej kultury mobilizacyjnej społeczeństwa nieodzownej dla sprawnego jej przeprowadzenia. Każdy obywatel państwa - głośzono - obowiązany do ewentualnego stawiennictwa pod broń winien być świadom obowiązków czekających go w razie mobilizacji i winien być przeświadczony o konieczności bezwzględnej "ochotnego" i punktualnego stawienia się w czasie mobilizacji tam, gdzie dla niego miejsce przewidziano.

Mobilizacja materiałowa była terytorialna, tzn. każde DOK wyposaża całkowicie wszystkie jednostki znajdujące się stale na jego terytorium, a każda jednostka zobowiązana była posiadać środki materiałowe przygotowane zawczasu w miejscu mobilizacji.

Łukrycie zapotrzebowań materiałowych według norm określonych planem mobilizacji "E" było bliskie 100 procent. Największym niedoborem było ok. 80 tys. mundurów i innego ekwipunku oraz wielka różnorodność uzbrojenia np., uzbrojono 14 dywizji piechoty w broń francuską, 11 dywizji piechoty w broń niemiecką, 4 dywizje piechoty w broń austriacką i 1 dywizję piechoty w broń angielską.

Pozytywnym osiągnięciem tego okresu było opracowanie przez Oddział I Sztabu Gen. w maju 1924 r. propozycji dotyczących zasad i czynności władz centralnych państwa przy wydawaniu rozkazu mobilizacyjnego. Dotychczas brak było ustaleń w tym względzie, co mogło spowodować działania tragiczne w skutkach.

Plan mobilizacyjny "E" podobnie jak poprzednie był wybitnie planem mobilizacyjnym wojska. Nie uwzględniał mobilizacji czynników poza wojskiem, brakowało w nim przede wszystkim:

- planu mobilizacji przemysłu;
- planu mobilizacji Policji Państwowej i administracji cywilnej;
- planu mobilizacji finansowej państwa;
- przygotowań mobilizacyjnych Marynarki Wojennej;
- dyrektyw odnośnie mobilizacji szkół.

3. CHARAKTERYSTYKA PLANU MOBILIZACYJNEGO "H"

Z dniem 1 czerwca 1924 r. wszedł w życie nowy plan mobilizacyjny "H" na rok 1924/25. Plan mobilizacyjny "H" jest poprawionym i uzupełnionym planem mobilizacyjnym "E", uniwersalny, dostosowany do wszystkich możliwych wypadków zatargu wojennego - załącznik nr 4. Plan uwzględniał "przyrodzone upośledzenie" Polski pod względem obronnym, nie mógł też pominąć argumentacji opartej na zestawieniu sił własnych z siłami przypuszczalnych przeciwników, co dało rażącą dysproporcję sił nie tylko pod względem liczebnym.

Według założeń planu mobilizacyjnego "H", za przygotowanie i przeprowadzenie mobilizacji wszystkich jednostek, stacjonujących na terenie OK ponosił odpowiedzialność jego dowódca, z zastrzeżeniem. W kwestiach mobilizacji Okręg Korpusu nie był jednostką organizacyjną, lecz rejonem mobilizacji, obejmującym pewną różną dla różnych OK ilość jednostek mobilizujących, których mobilizację przygotowywał i przeprowadzał.

Omawiając podstawowe założenia planu mobilizacyjnego "H" podkreślić należy to, że cechowało go całkowite przejście do mobilizacji indywidualnej, co było zupełną doniosłą nowością, oraz to, że zestawienie jednostek obejmowało więcej kategorii jednostek różniących się od siebie terminami pogotowia i sposobem mobilizacji, co by potwierdziło tezę, że "w miarę udoskonalania warunków zostają udoskonalone zasady".

Można stwierdzić, że zaczął się tworzyć /krystalizować/ polski model mobilizacji sił zbrojnych.

W planie mobilizacyjnym "H" dzielono jednostki na: jednostki osłony - jednostki liniowe przeznaczone do osłony mobilizacji i koncentracji, które przed odejściem, czyli nie tak jak przewidywano w planie mobilizacyjnym "E", powiększały swe stany do określonej wielkości przez otrzymanie rezerwistów z najbliższej okolicy, posiadających karty mobilizacyjne z terminem stawiennictwa "NATYCHMIAST", względnie otrzymujących z góry przygotowane karty powołania.

Do pełnych etatów wojennych jednostki te miały uzupełniać się na froncie za pomocą uzupełnień, zmobilizowanych i dosłanych przez ich jednostki zapasowe w terminach przewidzianych w tabelach mobilizacyjnych. Jako osłonowe wyznaczono 8. dywizji oraz kolejne 8. miało podwyższone stany osobowe.

Drugim rodzajem jednostek w planie mobilizacyjnym "H" były jednostki mobilizujące normalnie, które przed wyruszeniem do walki mobilizowały się całkowicie do stanów przewidzianych etatami wojennymi i miały osiągać pogotowie marszowe w miejscach i w terminie wskazanym w tabelach mobilizacyjnych.

Trzeci rodzaj to jednostki mobilizujące się stopniowo: były to jednostki, których mobilizacja była rozłożona na dłuższy okres czasu i postępowała w miarę posiadanych /przybywających/ zasobów personalnych i materiałowych. Zaliczono do nich jednostki zapasowe oraz pewne jednostki i zakłady krajowe. Jednostki te w tabelach mobilizacyjnych miały podwójne terminy pogotowia /np. 2-15 dni/, pierwszy termin oznaczał początek, drugi koniec mobilizacji danej jednostki.

Wreszcie czwarty rodzaj to jednostki o terminach pogotowia "po sformowaniu". Były to jednostki, którym w tabelach mobilizacyjnych nie wyznaczono konkretnych terminów pogotowia marszowego i które pogotowie osiągały po faktycznym sformowaniu się. Wynikało to z konieczności, że dla jednostek zaliczonych do tej kategorii brakowało wyposażenia materiałowego decydującego o ich zdolności bojowej, który w ciągu obowiązywania danego planu mobilizacyjnego względnie w pierwszych dniach mobilizacji miał być dostarczony.

W przeciwieństwie do jednostek "po sformowaniu" ekwipunek i sprzęt dla jednostek osłony i jednostek mobilizowanych normalnie, miał znajdować się w komplecie na miejscu.

Powołanie żołnierzy rezerwy następowało stopniowo, w czterech rzutach, z wyjątkiem pasa nadgranicznego, gdzie powołanie następowało w dwóch rzutach i PKU nadgranicznych, gdzie powołanie nastąpić miało w trzech rzutach.

Pierwszym rzutem mieli być powołani rezerwiści z natychmiastowym terminem stawiennictwa, przeznaczeni do mobilizacji wojsk osłony.

Drugim rzutem powoływano rezerwistów również z natychmiastowym terminem stawiennictwa:

- a/ zamieszkałych w odległości 25 km od granicy niemieckiej, radzieckiej, litewskiej i czeskiej;
- b/ zamieszkałych wewnątrz kraju lecz potrzebnych do wykonania pierwszych czynności mobilizacyjnych.

W trzecim rzucie mieli być powołani rezerwiści potrzebni dla jednostek mobilizowanych z terminem pogotowia do 14 dnia włącznie oraz rezerwiści z PKU nadgranicznych. Powołanie ich trwać miało od 1 do 6 dnia mobilizacji włącznie.

W czwartym rzucie następowało powołanie rezerwistów potrzebnych dla wystawienia jednostek mobilizowanych z terminem pogotowia po 14 dniu mobilizacji. Powołanie ich miało nastąpić od 11 do 12 dnia włącznie.

Wszyscy powoływani według planu mobilizacyjnego "H" żołnierze rezerwy otrzymywali karty mobilizacyjne. Wypełnione przez PKU były im doręczane w czasie pokoju przez władze administracji cywilnej.

W celu umożliwienia powołania rezerwistów dla wojsk osłony jeszcze przed ogłoszeniem mobilizacji /skrycie/, komendanci PKU wystawiali dla tych rezerwistów oprócz kart mobilizacyjnych z terminem stawiennictwa "NATYCHMIAST" /karty "N"/, karty powołania, które były zdeponowane w starostwach i mogły być doręczane na specjalny rozkaz.

Wspomnieć należy, że po raz pierwszy w planie mobilizacyjnym "H" przy układaniu rozdzielnika i redagowaniu wytycznych dla komendantów PKU, dowódcy OK zostali zobowiązani z określeniem w procentach do nieprzekraczania udziału obcych narodowości w jednost-

kach mobilizowanych poszczególnych broni i służb.

Z początkiem 1925 r. ustalone zostały tabele mobilizacyjne przemysłu wojennego na jednostki mobilizujące, a więc zrealizowany został jeden z wcześniejszych postulatów dotyczących opracowania mobilizacji przemysłu. Został on zawężony tylko do zakładów wojskowych, ale oznaczało to już postęp.

4. CHARAKTERYSTYKA PLANU MOBILIZACYJNEGO "Z"

Plan mobilizacyjny "H" tracił moc obowiązującą z dniem 31.03.1925 r. o godz. 24.00, a godz. 0.01 1.04.1925 r. wchodził w życie nowy plan mobilizacyjny "Z" na rok 1925/26. Plan mobilizacyjny "Z" stanowił w znacznej swej części korektę wydanych już wcześniej zarządzeń do planu mobilizacyjnego "H". W szczególności zasady mobilizacji personalnej w planie mobilizacyjnym "Z" pozostawały te same co w planie mobilizacyjnym "H", podobnie jak ogólny stan armii po zmobilizowaniu - załącznik nr 5.

Planowanie mobilizacyjne było coraz precyzyjniejsze, a plany mobilizacyjne bardziej odpowiadały potrzebom i możliwościom państwa. Nawet w kwestii terminów wejścia planów w życie proponowano, aby ich wprowadzenie odbywało się w okresie zimowym z następujących powodów:

- wiosna i lato są dla państwa okresem najbardziej niebezpiecznym i przy zmianie planu sytuacja dla ogłoszenia mobilizacji jest niekorzystna;
- opracowywanie elaboratów mobilizacyjnych w tym czasie jest bardzo utrudnione, gdyż ćwiczenia letnie, intensywne szkolenie oddziałów nie pozwala dowódcom jednostek mobilizujących i pododdziałów zająć się pracami mobilizacyjnymi w takim stopniu, jak nakazują instrukcje i wytyczne.

Częściami składowymi planu mobilizacyjnego "Z" były:

- instrukcje mobilizacyjne;
- wytyczne "H" do mobilizacji wojsk osłony;
- ogólne wskazówki mobilizacyjne "Z";
- tabele mobilizacyjne "Z" wraz z rozdzielnikiem i kluczem do odczytywania numeracji i skrótów;
- plan mobilizacji personalnej "Z";
- plan mobilizacji materiałowej "Z".

Za podstawę opracowania planu mobilizacyjnego "Z" i następnego "S" oraz tabel mobilizacyjnych służył opracowany przez Oddział I Sztabu Gen. "Plan rozbudowy mobilizacyjnej armii" z 6.06.1924 r., który został oparty na następujących zasadach:

1. Na podstawie obliczeń ogólnych zasobów personalnych określono możliwy nasz wysiłek wojenny. Przyjęto 2,8 dywizji piechoty na 1 mln mieszkańców. Dało to liczbę 2 396 000 ludzi, którą można było dysponować w obliczeniach wojskowych. Wychodząc z tych liczb zaprojektowano wielkość armii na 60. dywizji piechoty z odpowiednimi innymi jednostkami /8. dywizji kawalerii, 20. pułków artylerii ciężkiej, 10. pułków artylerii polowej, 4. pułki artylerii najcięższej i 80. eskadr lotniczych/.
2. Koszt wystawienia armii tej wielkości obliczono nie wliczając w to jednostek posiadanych i zasobów przygotowanych na kwotę 2.435 mln zł. i rozłożono je na roczne dotacje budżetowe do roku 1939, tj. do roku, w którym ze względów politycznych rozbudowa armii powinna być zakończona.

Plan tej rozbudowy uzyskał akceptację ogólną co do wielkości i pokrywał się z zobowiązaniami wobec sojuszników.

Corocznie zakładano zwiększenie armii o określoną liczbę dywizji, aby dojść do realizacji całości planu w latach 1938-1940.

Na uwagę zasługuje fakt, że gen. Piskor - II zastępca szefa Sztabu Generalnego - przewidywał, że przy ludności Polski wynoszącej wówczas 27-28 mln nie można było dojść do rozwoju mobilizacyjnego armii do 60. dywizji piechoty. Jego zdaniem maksymalnym wysiłkiem byłoby niewiele więcej ponad 50. dywizji piechoty przy odpowiednich broniach specjalnych /lotnictwo, broń pancerna, chemiczna, samochody pancerne/, które mogą nam równoważyć brak rezerwowych dywizji piechoty.

Kategorie jednostek mobilizowanych w planie mobilizacyjnym "Z" pozostały takie same jak w poprzednim, a więc jednostki: osłony, mobilizujące normalnie i stopniowo oraz jednostki o terminach warunkowanych "po sformowaniu".

Utrzymany został również podział okresu na dwie fazy:

I faza - obejmująca pierwszych 30 dni mobilizacji;

II faza - rozpoczynająca się 31 dnia mobilizacji i trwająca tak długo jak zachodziła tego potrzeba.

Zasady mobilizacji personalnej w planie mobilizacyjnym "Z" pozostały te same co w planie "H":

1. Mobilizacja personalna jest indywidualna, tzn. powołani zgłoszą się na skutek rozplakatowania obwieszczeń o mobilizacji wprost w miejscach mobilizacji jednostek na podstawie otrzymanych wcześniej kart mobilizacyjnych z pominięciem PKU.
2. Rezerwiści, należący do roczników objętych obwieszczeniami, którzy nie posiadają kart mobilizacyjnych w ewidencji mobilizacji, zostaną wezwani specjalnymi obwieszczeniami do PKU, skąd będą skierowani do miejsc mobilizacji jednostek.
3. Mobilizacja oddziałów alarmowych /osłony i ochrony linii komunikacyjnych i obiektów/ została tak przygotowana, ażeby potrzebni żołnierze rezerwy mogli być powołani do jednostek przed ogłoszeniem mobilizacji. Powołanie to nastąpić miało, przy pomocy kart powołania koloru różowego, zdeponowanych w czasie pokoju przez komendantów PKU w starostwach, doręczanych przez te ostatnie żołnierzom rezerwy na rozkaz MSWojsk.

Karty powołania żołnierzy rezerwy przeznaczonych do jednostek osłony koloru różowego nakazano w korespondencji służbowej oznaczać literą "N" w odróżnieniu od "kart powołania na ćwiczenia" i innych kart powołania, które były koloru białego.

Do dnia 15.03.1925 r. karty powołania miały być zdeponowane w starostwach, ułożone w paczki według jednostek, a wewnątrz jednostek według gmin. Na opaskach paczek poszczególnych jednostek i na paczkach gmin miały się znajdować nazwy jednostek lub gmin.

Według planu mobilizacyjnego "Z" przygotowywano wystawienia:

- 30. dywizji piechoty czynnych;
- 4. dywizje piechoty rezerwowe;
- 5. brygad rezerwowych piechoty;
- 10. pułków artylerii ciężkiej /pac/;
- 4. dywizje kawalerii;
- 5. samodzielnych brygad kawalerii;
- 31. eskadr lotnictwa;
- 12. pociągów pancernych;
- 3. bataliony czołgów.

Stan armii zmobilizowanej na dzień 15.01.1926 r. miał wynosić:

- oficerów - 40 553
- podoficerów - 217 907

- szeregowych - 749 960

Razem 1 008 420

Wyposażenie określone etatami materiałowymi w wielu wypadkach nie były osiągnięte z powodu braku środków materiałowych, dlatego też w planie mobilizacyjnym "Z" przyjęto tzw. "normy ustalone" - znacznie niższe od etatowych.

Dla zapewnienia możliwości użycia jak największej ilości jednostek w wypadku, gdyby mobilizacja została ogłoszona przed osiągnięciem norm ustalonych, należało przy wyposażaniu jednostek mobilizowanych kierować się następującą kolejnością, podaną w ogólnych wskazówkach mobilizacyjnych "Z":

- 1/ pułki kawalerii samodzielnej, szwadrony i plutony ckm, kawaleria dywizyjna;
- 2/ pułki piechoty, bataliony forteczne, strzelców i ckm;
- 3/ artyleria konna;
- 4/ żandarmeria;
- 5/ artyleria polowa;
- 6/ artyleria ciężka;
- 7/ saperzy;
- 8/ wojska techniczne;
- 9/ wojska lotnicze i balonowe;
- 10/ kwatery główne;
- 11/ jednostki pozostałe.

5. ANALIZA SYSTEMU MOBILIZACYJNEGO SIŁ ZBROJNYCH POLSKI W LATACH 1926-1938 NA TLE ZAŁOŻEŃ PLANU MOBILIZACYJNEGO "S"

Przesłanki warunkujące opracowanie planu mobilizacyjnego "S".

Na konferencji władz wojskowych w dniu 8.04.1925 r. oprócz wielu zagadnień wytyczono plany dalszej rozbudowy sił zbrojnych, które zostały uwzględnione w planie mobilizacyjnym "S".

Rozwój sytuacji polityczno-militarnej i jej realna ocena przedstawiona przez szefa Sztabu Generalnego pozwalała na stwierdzenie:

- nastąpił znaczny wzrost możliwości wojny na dwa fronty;
- pierwszy wojenny wysiłek państw sąsiednich skierowany będzie prawie wyłącznie przeciw Polsce;

- nieprzyjaciel dążyć będzie do osiągnięcia szybkiego i decydującego rozstrzygnięcia, rozbudowuje w tym celu armię lekką i ruchliwą.

Z powyższego wyciągnięto następujące wnioski:

1. Zakończyć do wiosny 1928 r. pierwszy okres rozbudowy naszych sił zbrojnych, w tym również Marynarki Wojennej.
2. Sprawność mobilizacji należy podnieść do najwyższych możliwych granic, aby w pierwszej fazie wojny, która może być decydująca, siły zbrojne były zdolne do największego wysiłku.
3. Dążyć do tworzenia jednostek lekkich i ruchliwych.

Jako ostateczny termin rozbudowy armii do 60 dywizji piechoty przyjęto rok 1935 - z tej przyczyny, że po tym okresie zagrożenie Polski ze strony Niemiec wzrośnie /odejście Francuzów z Nadrenii, szkolenie drogą nielegalną żołnierzy w związkach cywilno-wojskowych, współpraca przemysłu zbrojeniowego Niemiec z przemysłami niektórych państw europejskich/. Ponadto przygotowanie rezerw ludzkich do tego czasu zdawało się zarówno technicznie jak i budżetowo być wykonalne.

W dniu 8.08.1925 r. zatwierdzono wskazówki ogólne do planu mobilizacyjnego "S" na rok 1926/27.

Nowością w nich było:

- uwzględnienie mobilizacji przemysłu zbrojeniowego;
- uwzględnienie mobilizacji Marynarki Wojennej;
- zarządzenia ewakuacyjne odnośnie Korytarza Pomorskiego;
- przygotowanie w sposób specjalny Korpusu Interwencyjnego;
- wskazówki dla mobilizacji ochotniczej.

Termin wejścia planu mobilizacyjnego "S" został określony na dzień 1 kwietnia 1926 r. godz. 0.01, niektóre dokumenty noszą datę 15.05.1926 r. Czas obowiązywania planu mobilizacyjnego "S" nie był ściśle określony, miał obowiązywać aż do odwołania.

Plan mobilizacyjny "S" budowany był zgodnie z ustawą o powszechnym obowiązku wojskowym z 23 maja 1924 r.

Powoływanie żołnierzy rezerwy zostało ułożone podobnie jak w planach "H" i "Z" w czterech rzutach, z wyjątkiem pasa 25-kilometrowego nad granicą, gdzie powołanie następowało w dwóch rzutach i PKU nadgranicznych, gdzie powołanie następowało w trzech rzutach.

W przydziale rezerwistów do jednostek mobilizujących dążono, aby jak największy procent szeregowych otrzymał przydział mobilizacyjny do tej jednostki, w której odbywali służbę.

Rejon uzupełniający dla wcielenia poborowych i rejon uzupełniający na mobilizację zasadniczo pokrywały się z sobą, z tym, że rejon uzupełnienia na mobilizację był na ogół mniejszy i obejmował tylko PKU terytorialne i eksterytorialne potrzebne do uzupełnienia danej jednostki na wypadek mobilizacji.

Specyfiką planu mobilizacyjnego "S" było to, iż winien on zamknąć realizację pierwszej fazy 3-letniego programu rozbudowy armii - załącznik nr 6.

Spośród 39. dywizji piechoty planowanych do zmobilizowania w planie mobilizacyjnym "S", 38. dywizji, a w tej liczbie dywizja górnośląska, miały być wystawione w pierwszej fazie, a tylko jedna w drugiej fazie mobilizacji, tzn. około 30 dnia mobilizacji. W drugiej też fazie mobilizacji przewidziano utworzenie ośrodków szkolenia uzupełnień dla armii w polu.

W planie mobilizacyjnym "S" przygotowano również mobilizację wielkich jednostek rezerwowych:

9. dywizji piechoty,
3. brygady obrony krajowej,
2. obszary warowne,
5. lekkich dywizji mieszanych.

Mobilizacja wojsk osłony miała się odbywać w dwóch rzutach:

- 1/ Mobilizacja pierwszego rzutu - postawienie jednostek osłony w stan pogotowia bojowego;
- 2/ Mobilizacja drugiego rzutu - wystawienie i dosłanie uzupełnień do pełnych etatów wojennych dla oddziałów będących na froncie odbywać się miało podczas mobilizacji powszechnej.

Postawienie jednostek osłony w stan pogotowia bojowego mogło być nakazane i wykonane przed lub najpóźniej równocześnie z zarządzeniem mobilizacji powszechnej.

Zarządzenie pogotowia osłony do wydzielonych dywizji następowało drogą rozesłania telegramów z Oddziału I Sztabu Gen. do zainteresowanych władz centralnych, władz administracji I i II stopnia, komendantów garnizonów i dowódców jednostek.

Aby zastąpić mobilizację częściową, która jak oceniał w czerwcu 1925 r. Sztab Gen. w naszych warunkach przez kilka lat będzie niemożliwa do przeprowadzenia, w planie mobilizacyjnym "S" na rok 1926/27 przewidziano oprócz jednostek osłonowych wystawienie Korpusu Interwencyjnego, który miał stanowić centralny odwód w okresie zagrożenia Państwa.

W początkowych założeniach jednostki wchodzące w skład Korpusu Interwencyjnego różniły się od jednostek mobilizowanych w osłonie tym, iż osiągały w czasie mobilizacji pełne etaty wojenne, co dawało możność ich łatwego przetrzucania.

Powoływanie odbywało się przy wykorzystaniu wezwań imiennych żołnierzy rezerwy i pospiesznym poborze koni i wozów.

Terminy pogotowia jednostek korpusu miały być na ogół późniejsze, niż jednostek osłonowych i urzutowane w ten sposób, że w ciągu 96 godzin wszystkie elementy korpusu były sformowane, tzn. zmobilizowane do stanów przewidzianych etatami wojennymi.

Z dniem 20.06.1926 r. terminy pogotowia sił głównych korpusu zostały przyspieszone o 1-2 dni, a korpus przeszedł na mobilizację "specjalną" przez zdeponowanie u władz administracyjnych żółtych kart powołania oraz zastosowanie poboru koni i wozów na zasadach poboru przyspieszonego.

W chwili wejścia w życie planu mobilizacyjnego "S" gotowość mobilizacyjna sił zbrojnych była zapewniona przez: osłona była zapewniona, jednostki przygotowane do przejścia na stan wojenny, żołnierze rezerwy posiadali indywidualne karty mobilizacyjne, pobór koni, wozów i samochodów był zapewniony, koleje gotowe do podjęcia transportów mobilizacyjnych i koncentracyjnych. Rozesłanie rozkazu osłony i mobilizacji oraz jego opublikowanie zapewnione.

Armia ustalone wielkości miała osiągnąć w ciągu 30 dni mobilizacji /wielkie jednostki w formacjach pierwszej linii w ciągu 5-6 dni/.

Istotnym elementem gotowości mobilizacyjnej i bojowej było przeprowadzenie mobilizacji wojsk osłony. W ich skład wchodziło m.in. całe lotnictwo, kawaleria, całość lub część 13. dywizji piechoty, jedna brygada piechoty rezerwowa i szereg jednostek wartowniczych.

Ogólny stan wojsk osłony wynosił ok. 120 tys., w tym 30 tys. żołnierzy rezerwy, 18 tys. koni i 1 tys. wozów.

Ogółem według etatów wojennych zmobilizowana armia /w składzie 39. dywizji piechoty/ w chwili wejścia planu mobilizacyjnego "S" w życie miała liczyć 45 844 oficerów, 246 721 podoficerów i 855 456 szeregowych, ogółem 1 178 021 żołnierzy - załącznik nr 7.

Zabezpieczenie materiałowe planu mobilizacyjnego "S" zamierzano osiągnąć przez:

1. Planową rozbudowę przemysłu wojennego i przygotowanie przemysłu krajowego do potrzeb wojny tak, aby do roku 1939 uzyskana została samowystarczalność.
2. Dla pokrycia zapotrzebowania w pierwszym okresie wojny armia zmobilizowana powinna posiadać:
  - gotowych materiałów, broni, amunicji itp. w magazynach na 90 dni;
  - zabezpieczenie w surowce na dalsze 90 dni przy możliwości przetworzenia ich na materiał potrzebny dla armii.

W przeciwieństwie do pięciu pierwszych planów mobilizacyjnych "AP", "W", "E", "H" i "Z", które obowiązywały przez okres jednego roku, plan mobilizacyjny "S" obowiązywał 11 lat, 11 miesięcy i 16 dni, przyjmując za datę jego wejścia w życie 15.05. 1926 r.

Do jego braków głównych zaliczono:

- niedostateczne rozśrodkowanie jednostek mobilizowanych, przeszło 30 procent stanów sił zbrojnych miało być zmobilizowanych w siedmiu dużych miastach /Warszawa, Łódź, Poznań, Lwów, Kraków, Wilno, Lublin/, powodując wielkie skupienie sił i środków;
- niedostateczne rozłożenie mobilizacji w czasie. Transporty mobilizacyjne nie były prowadzone równocześnie z transportami koncentracyjnymi. 92 procent ogólnej ilości mobilizowanych rezerwistów przybyłoby w ciągu pierwszych pięciu dni mobilizacji;
- nadmierne rozproszenie żołnierzy służby czynnej i wynikające z wydzielania 2-3 osobowych zawiązków /zależków/ dla wszystkich mobilizowanych jednostek /pododdziałów/;
- mobilizowanie jednostek osłonowych w dwóch rzutach: zakładano, że pierwszy rzut jednostki miał realizować osłonę w etatowym stanie okresu pokojowego, niezależnie od swojej niskiej wartości bojowej. Drugi rzut po zebraniu się w czasie mobilizacji miał się połączyć z pierwszym w rejonie koncentracji, co po rozpoczęciu działań wojennych było mało prawdopodobne;

- nadmierne obciążenie jednostek liniowych zadaniami mobilizacyjnymi;
- plan mobilizacyjny "S" był zbudowany nie na faktycznych stanach posiadania sprzętu i materiałów, lecz w nadziei zrealizowania potrzeb kiedyś w przyszłości.

W 1927 r. prowadzono prace pod kątem urealnienia planu mobilizacyjnego "S".

Kierunek modyfikacji był następujący:

Już w okresie napięcia stosunków politycznych władze wojskowe powinny mieć możliwość planowego rozpoczęcia wstępnych czynności mobilizacyjnych.

Mobilizacja powinna być przygotowana zgodnie z wymaganiami operacyjnymi: zagrożenia, osłony i mobilizacji powszechnej.

Nowy plan mobilizacyjny miał umożliwić mobilizację wojsk osłony jeszcze w warunkach pokojowych.

W okresie zagrożenia planowano następujące czynności:

1. Powrót jednostek do ich miejsc mobilizacji.
2. Uzupełnienie zapasów mobilizacyjnych jednostek z magazynów centralnych i okręgowych.
3. Wzmocnienie stanów osobowych jednostek przez powołanie na ćwiczenia wojskowe żołnierzy rezerwy najmłodszego rocznika oraz żołnierzy służby czynnej stale urlopowanych. Pozwalało to zwiększyć kadry mobilizacyjne oraz rozwinąć jednostki skadrowane.
4. Zwiększenie liczby koni w jednostkach osłonowych poprzez pobranie z gospodarki narodowej.
5. Częściowa /ukryta/ mobilizacja policji, żandarmerii, oddziałów KCP, oddziałów obrony przeciwlotniczej, przeciwochemicznej oraz ochrony obiektów kolejowych i ważniejszych obiektów przemysłowych.
6. Mobilizacja służby wywiadowczej.
7. Wydanie zarządzeń specjalnych dotyczące:
  - wstrzymanie udzielania urlopów i powrót urlopowanych;
  - skrócenie programów szkolenia w szkołach oraz jednostkach wojskowych;
  - zestawienie pociągów pancernych;
  - wprowadzenie dyżurów w wyższych dowództwach;

- uruchomienie dodatkowych środków łączności;
- wykonanie czynności przygotowawczych do prac fortyfikacyjnych;
- przygotowanie się do mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek;
- wydzielenie załączków do formowanych od nowa oddziałów i pododdziałów.

Ilość wojsk osłonowych planowano ograniczyć do minimum.

Osłona mobilizacyjna miała być w dwu rzutach.

Pierwszy rzut wojsk osłony miał obejmować jednostki przewidziane do natychmiastowego działania: część kawalerii i artylerii konnej, szwadrony samochodów pancernych, lotnictwo, częściowo piechota oraz część pociągów pancernych.

Jednostki te ukompletowane były w czasie pokoju według etatów wojennych lub mocno do nich zbliżone, a mobilizacja polegała na zamianie żołnierzy niewyszkolonych rezerwistami z najbliższej okolicy.

Drugi rzut osłony miał obejmować wojska, które przybywały do rejonów osłony w terminach późniejszych /1-3 dni/. Były to dywizje piechoty o zredukowanych składach, kompanie saperów, pododdziały obrony przeciwlotniczej, przeciwchemicznej, ochrony obiektów kolejowych, pociągi pancerne, niezbędne oddziały forteczne.

Mobilizację jednostek osłony zamierzano przeprowadzić w sposób skryty, za pomocą indywidualnych wezwań imiennych. Czynności były zaplanowane tak, aby móc zrealizować /zmobilizować/ całość wojsk osłony, określonej ich części lub pojedynczych oddziałów.

Mobilizacja powszechna miała być przygotowana w taki sposób, aby od chwili otrzymania rozkazu mobilizacyjnego można było wykonać poza właściwymi czynnościami mobilizacji powszechnej, również czynności przewidziane dla okresu zagrożenia i osłony - o ile nie zostały one zarządzone i zrealizowane wcześniej.

Zadaniami mobilizacyjnymi zamierzano obarczyć wszystkie oddziały i pododdziały bez względu na to, czy były jednostkami gospodarczymi czy też nie. Policji Państwowej zamierzano powierzyć zadania zmobilizowania części jednostek ochrony obiektów i linii kolejowych. Część zadań miano przekazać oddziałom KOP,

kadrom Pw oraz niektórym resortom cywilnym /mobilizacja szpitali, urzędów, przemysłu/.

Wszystkie jednostki mobilizowane miały być podzielone na trzy kategorie: A, B i C. Do kategorii A miały wejść jednostki bojowe z największą ilością żołnierzy służby czynnej oraz najlepiej wyszkolonymi i najmłodszymi rezerwistami. Do kategorii B miały być zaliczone rezerwowe jednostki bojowe o późniejszych terminach pogotowia. Przewidywano przydzielić im załazki kadrowe ze służby czynnej /podoficerów/. Do kategorii C zaliczono jednostki, które składać się będą z samych rezerwistów /większość jednostek służb/. Koncepcje te stanowiły poważny krok w doskonaleniu systemu mobilizacyjnego oraz dostosowaniu go do polskich warunków i współczesnych wymagań.

We wrześniu 1935 r. plan mobilizacyjny "S" został prowizorycznie zredukowany do 30. dywizji piechoty i 11 brygad kawalerii, na sugestię marszałka Piłsudskiego.

Nowe kierownictwo Polskich Sił Zbrojnych po 1935 r. coraz bardziej dostrzegało narastające zagrożenie ze strony Niemiec. Od września 1935 r. prowadzono intensywne prace nad usunięciem najważniejszych nieprawidłowości i usterek planu mobilizacyjnego "S".

6. OGÓLNE ZAŁOŻENIA PLANU MOBILIZACYJNEGO "W"

9 kwietnia 1938 r. uchwalona została przez sejm nowa ustawa o powszechnym obowiązku wojskowym, która stanowiła, że mobilizację zarządza Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów przedstawiony przez ministra Spraw Wojskowych.

Ustalono też z dniem 1.09.1938 r. nowy podział terytorialny na Komendy Rejonów Uzupełnień /KRU/, które stały się jednocześnie władzami wojskowymi właściwymi do spraw uzupełnień sił zbrojnych i administracji rezerw.

Wszystkie czynności składające się na całość mobilizacji sił zbrojnych zostały przygotowane i rozłożone na trzy okresy: wzmocnienia, mobilizacji alarmowej i mobilizacji powszechnej /normalnej/, z możliwością, aby w warunkach niepomyślnych można było wykonać je równocześnie bez przeszkód w jednym okresie.

Celem okresu pierwszego było przyspieszenie przyszłej mobilizacji poprzez wykonanie czynności wzmocnienia stanu pokojowego sił zbrojnych, przygotowania i usprawnienia aparatu mobilizacyjnego, zabezpieczenia przebiegu mobilizacji oraz wzmocnienia obrony plot. Wszystkie jednostki wmacniane i formowane w okresie zagrożenia były oznaczone jednym kolorem - zielonym i powołanie uzupełnienia miało być wykonane przy użyciu kart koloru zielonego, zdeponowanych w samych jednostkach.

Z czasem powstała konieczność odróżnienia jednostek większą liczbą kolorów, który to podział ostatecznie ukształtował się na początku 1939 r.

Jednostki i dowództwa grupy zielonej. Grupa ta obejmowała jednostki stacjonujące w pobliżu granicy. Jednostki te mogły być mobilizowane jednocześnie na całym obszarze państwa, lub w poszczególnych DOK oddzielnie: na wschodzie według poszczególnych DOK, a na zachodzie poszczególnymi garnizonami - załącznik nr 8, 9, 10.

Jednostki zaliczone do grupy koloru zielonego będą formowane o pełnych etatach wojennych zasadniczo jeszcze przed zarządzeniem mobilizacji alarmowej.

Warty podkreślenia jest fakt, że o ile jednostka mobilizująca, poza formowaniem jednostek zielonych mobilizowała jednostki innych kolorów lub normalne, miała obowiązek wykonania pewnych czynności wstępnych, mających usprawnić i przyspieszyć przeprowadzenie przyszłej mobilizacji, zwłaszcza jednostek alarmowych.

Czynności te obejmowały:

- rozwinięcie pododdziałów skadrowanych;
- wydzielenie młodszego rocznika /niewyszkolonych/ w oddzielne pododdziały szkolne;
- uaktualnienie planów mobilizacyjnych;
- zapoczątkowanie organizacji jednostek mobilizowanych alarmowo;
- przygotowanie personelu "kolorowych" komisji poborowych;
- przygotowanie przejścia jednostek mobilizowanych na gospodarkę wojenną;
- przygotowanie zajęcia pomieszczeń, warsztatów poza koszarami.

Druga grupa jednostek oznaczonych kolorem brązowym.

Podzielono je na sześć podgrup:

Grupa brązowa 1 - wszystkie jednostki lotnictwa. Mobilizowane jednocześnie na obszarze całego kraju.

Grupa brązowa 2 - wszystkie jednostki przeciwlotnicze: artyleria plot., kompanie reflektorów plot., kompanie ckm plot., balonów zaporowych oraz mostów kolejowych. Mobilizowane jednocześnie na obszarze całego kraju.

Grupa brązowa 3 - jednostki i instytucje Oddziału II /wywiadowczy/, mobilizowane jako całość od razu na terenie całego kraju.

Grupa brązowa 4 - jednostki wystawione przez Ministerstwo Komunikacji tj. kompanie: drogowo-kolejowe, ruchowo-kolejowe i robocze, plutony kolei wąskotorowych i składnice kolejowe. Mobilizowanie tych jednostek mogło być zarządzane na terenie poszczególnych Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych /DOKP/.

Grupa brązowa 5 - pierwsze rzuty Kwater Głównych wyższych dowództw oraz mobilizowane dla nich kompanie stacyjne łączności. Sformowanie tych jednostek mogło być zarządzane na terenie poszczególnych OK.

Grupa brązowa 6 - artylerię pozycyjną, przeznaczoną do uzbrojenia umocnień stałych i półstałych. Grupa ta mogła być mobilizowana w całości na obszarze kraju lub częściami według OK.

Drugim okresem mobilizacji Sił Zbrojnych Polskiej Armii miał być "okres mobilizacji alarmowej". Mobilizacja alarmowa obejmowała jednostki zarówno istniejące jak i nie istniejące w czasie pokoju.

Jednostki alarmowe podzielone zostały na cztery grupy oznaczone kolorami: czerwonym, niebieskim, żółtym i czarnym.

Jednostki grupy czerwonej - przeznaczone były do osłony granicy wschodniej jako pierwszy rzut. Były one dyslokowane na terenie wszystkich czterech Okręgów Korpusów wschodnich, oraz niewielkie ilości na terenie DOK - Przemyśl. W grupie czerwonej były mobilizowane w całości trzy dywizje piechoty oraz niektóre jednostki pięciu innych dywizji.

Jednostki grupy niebieskiej - przeznaczone były tylko do osłony granicy zachodniej i północnej. Na froncie tym nie przewidywano rzutowania jednostek osłony, gdyż stanowiły ją tu wszystkie jednostki zielone, niebieskie i żółte z terenów Okręgów Korpusów zachodnich. W grupie niebieskiej w całości było mobilizowanych siedem dywizji piechoty.

Jednostki grupy żółtej - przeznaczone do wzmocnienia sił osłony na granicy wschodniej albo zachodniej i północnej /dopełnienia

jednostek czerwonych względnie niebieskich do pełnej osłony/. Obejmowały one w całości siedem dywizji piechoty i inne.

Jednostki grupy czarnej - przewidziane były jako Korpus Interwencyjny w razie zamieszek wewnętrznych lub konfliktu zewnętrznego o małych rozmiarach. W przypadku konfliktu na Wschodzie lub Zachodzie jednostki grupy czarnej mogły być również użyte do wzmocnienia jednostek osłony na zagrożonej granicy.

Grupa czarna składała się z Dowództwa Samodzielnej Grupy Operacyjnej oraz z dwóch dywizji piechoty i brygady kawalerii zmotoryzowanej i mogła być zmobilizowana poszczególnymi wielkimi jednostkami. Ponadto grupa ta mogła być wzmocniona dodatkowo dwiema dywizjami piechoty /innych kolorów/, z których każda mogła być zmobilizowana oddzielnie.

W początkowych założeniach planu mobilizacyjnego "W" przewidywano tylko możliwość mobilizacji każdego z wyżej podanych czterech kolorów na obszarze całego kraju. Jednakże w wyniku studiów przeprowadzonych przez Sztab Główny w drugiej połowie 1938 r. zasadę tę zmieniono na bardziej elastyczną, uzyskując w efekcie możliwość mobilizacji alarmowej każdej grupy oddzielnie według DOK.

Mobilizacja każdej z grup jednostek alarmowych miała być zarządzana zasadniczo oddzielnymi rozkazami przesłanymi do wykonania przez szefa Sztabu Głównego. Każda czynność przewidziana do wykonania w okresie wzmocnienia łącznie z mobilizacją jednostek wszystkich kolorów aż do mobilizacji powszechnej była oznaczona ustalonym w czasie pokoju oddzielnym numerem rozkazu.

Utworzenie grup kolorowych pozwalało na szybkie i kolejne zwiększenie gotowości bojowej jednostek tak na granicy wschodniej jak i na zachodniej w razie szybkiego narastania zagrożenia. W razie zaś, gdy zagrożenie to narastałoby stopniowo, dawało elastyczną możliwość zwiększenia gotowości bojowej jednostek na zagrożonym kierunku zależnie od sytuacji operacyjnej.

Wreszcie trzecia ostatnia faza mobilizacji sił zbrojnych - mobilizacja powszechna /"normalna"/, obejmowała pozostałe jednostki, mobilizowane sposobem normalnym za pomocą rozplakatowania publicznych obwieszczeń o zarządzeniu mobilizacji powszechnej. Obwieszczenia te przygotowane w czasie pokoju były zdeponowane w powiatowych władzach administracji ogólnej /starostwach/ i urzę-

dach wojewódzkich jako rezerwa w pakietach zalakowanych pieczęciami władz wojskowych. Obwieszczenia były dwójakiego rodzaju: zasadnicze i dodatkowe.

Mobilizacja powszechna przeprowadzana była w dwóch rzutach.

Czas od otrzymania rozkazu o mobilizacji do jej rozpoczęcia traktowano jako "przeddzień mobilizacji", jako dzień początkowy liczone "pierwszy dzień mobilizacji", który był ustalony w rozkazie mobilizacyjnym jako jednolity dla całego państwa.

Mobilizacja jednostek pierwszego rzutu miała trwać do godz. 24.00 szóstego dnia mobilizacji, jednak większość jednostek pierwszego rzutu osiągała gotowość między 3 a 5 dnia mobilizacji.

Mobilizacja jednostek drugiego rzutu nie była uruchamiana oddzielnym rozkazem, lecz następowała automatycznie, po upływie określonej doby /dnia mobilizacji oznaczonego jako X/. Faktycznie jako dzień "X" przewidywano siódmy dzień mobilizacji. Większość jednostek drugiego rzutu osiągała gotowość mobilizacyjną /bojową/ w czasie X+4 do X+5 dnia mobilizacji.

Każdy żołnierz rezerwy przewidziany do powołania do jednostek kolorowych lub mobilizowanych normalnie w okresie pokoju otrzymywał kartę mobilizacyjną. W planie mobilizacyjnym "W" stosowano ich dwa rodzaje nie różniące się treścią, a tylko tym, że jedna z nich była z czerwonym paskiem. Karta biała /bez paska/ była wystawiana dla rezerwistów powoływanych na potrzeby mobilizacji sposobem alarmowym oraz powoływanych w pierwszym rzucie mobilizacji powszechnej. Karta biała z czerwonym paskiem służyła tylko do powoływania rezerwistów w drugim rzucie mobilizacji powszechnej - w późniejszym terminie.

Sposób oznaczania terminów stawienia się był następujący:

- przeznaczonym do jednostek mobilizowanych alarmowo - NATYCHMIAST;
- przeznaczonym do jednostek mobilizowanych normalnie w pierwszym rzucie - "1 dzień mob." lub "2 dzień mob.";
- przeznaczonym do jednostek mobilizowanych normalnie w drugim rzucie - NATYCHMIAST.

Tabela nr 3

Zestawienie jednostek rozwijanych mobilizacyjnie
w poszczególnych okresach

Tryb mobilizowania		Wielkie jednostki				BK	BPanc. Mot.	Razem
		DP czynne		DP rezerwowe				
		liczba	numery DP	liczba	numery DP			
1	2	3	4	5	6	7	8	
alarmowy		26	1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30	2	33, 35	11	1	40
częściowo w alarmie		1	5	2	36, 41	-	-	3
Mobilizacja powszechna	I rzut	3/1/	3, 11, 24 / 5/	2/2/	35, 38, / 36, 41/	-	1	6/3/
	II rzut	-	-	3	39, 44, 45	-	-	3
Razem		30		9		11	2	52

UWAGA: Podane w nawiasach liczby i numery dywizji oznaczają, że niektóre jednostki wchodzące w skład 5 DP oraz 36 i 41 DP rez. mobilizowane były w okresie mobilizacji alarmowej, a pozostałe w pierwszym rzucie mobilizacji powszechnej.

Z przedstawionej tabeli jednoznacznie wynika, że znakomita ilość wielkich jednostek mobilizowana była w alarmie, a niewiele tylko w pierwszym i drugim rzucie mobilizacji powszechnej.

Tak pomyślany plan mobilizacji zapewniał maksymalną szybkość, tajność i elastyczność, był prosty i łatwy do realizacji.

W ramach mobilizacji tak alarmowej jak i powszechnej jednostek wojskowych, przygotowano również mobilizację określonej ilości jednostek mobilizowanych przez władze kolejowe i pocztowe, a sposób ich mobilizacji nie różnił się od mobilizowanych jednostek wojskowych i oparty był na tych samych kolorach i rzutach.

Według odrębnych zasad mobilizowano jednostki Coronny Narodowej /CN/. Jednostki te zorganizowane na zasadzie lokalno-terytorialnej mogły być mobilizowane bardzo szybko zarówno w alarmie jak i mobilizacji powszechnej, zależnie od potrzeb nawet poszczególnymi oddziałami. Powiadomienie o mobilizacji opierało się na sieci urzędów pocztowo-telekomunikacyjnych i łącznikach. Natomiast na szczeblu kompanii organizowano specjalny poczet dowódcy w miejscu jej postoju, składający się z kilku gońców wyposażonych w rowery. Zadaniem tych gońców było przekazanie informacji o zbiórce lub doręczenie kart powołania.

Podczas wezwań na zbiórkę alarmową lub krótkie szkolenie okresowe stosowano tzw. "skrzyknięcie". Polegało to na tym, że gońiec dowódcy kompanii zawiadamiał jednego z pięciu żołnierzy mieszkających blisko siebie, a ten pozostałych.

Przyjęta konstrukcja planu mobilizacyjnego "W" pozwala na wyróżnienie kilku jego cech szczególnych, do których należy zaliczyć m.in. elastyczność.

Oznacza to, że dzięki swej strukturze wewnętrznej mógł być uruchomiony zarówno w wypadku realizacji planu operacyjnego "Wschód", jak też "Zachód". Ponadto zapewniał możliwość kolejnego wdrażania poszczególnych części /okresów/ mobilizacji, jak też równoczesnego wdrożenia kilku części względnie całości mobilizacji - zależnie od zagrożenia: stopniowo lub nagle.

Wyrażało się to poprzez:

1. Kolejne względnie równoczesne wykonanie przygotowań przewidzianych na okres wzmocnienia.
2. Zarządzenie wpierw mobilizacji jednostek mobilizowanych sposobem alarmowym, a następnie mobilizacji jednostek normalnych względnie równoczesnego zarządzenia mobilizacji wszystkich jednostek - mobilizacja powszechna.
3. W odniesieniu do jednostek mobilizowanych sposobem alarmowym zapewniona była możliwość wdrożenia mobilizacji oddzielnie

każdej grupy jednostek oraz równocześnie dwóch lub więcej, względnie wszystkich jednostek kolorowych i to według DOK /z wyjątkiem brązowych/.

Całe rozkazodawstwo mobilizacyjne scentralizowano w rękach szefa Sztabu Głównego i tylko on mógł przekazać zarządzenia mobilizacyjne zainteresowanym władzom wojskowym i cywilnym.

Jednostki mobilizowane rozśrodkowano w terenie przez zwiększenie liczby jednostek mobilizujących oraz przekazanie części zadań mobilizacyjnych resortom cywilnym. Pozwoliło to skrócić terminy zakończenia mobilizacji oraz istotnie odciążać jednostki liniowe.

Położono nacisk na jak najdalej idącą terytorialność uzupełnienia, wyrażającą się w samowystarczalności okręgu korpusu, z małymi wyjątkami wynikającymi z braku odpowiednich specjalistów.

Zaplanowanie zmobilizowania ośrodków zapasowych, w sumie 94 lub 95 /zależnie od konfliktu, na wschodzie lub na zachodzie/, z przewidywaną liczbą żołnierzy rezerwy 1 159 100.

Jako zasadę przyjęto, że mobilizację jednostek wojskowych powinno przeprowadzić się poza koszarami.

Doręczenie rozkazów dotyczących uruchomienia mobilizacji władzom i urzędom państwowym stacjonującym w Warszawie miało się odbywać środkami władz wojskowych, natomiast wysyłane poza Warszawę - za pomocą państwowej sieci telefonicznej i telegraficznej.

W sumie według planu mobilizacyjnego "W" zamierzano zmobilizować 40. dywizji piechoty, 11. brygad kawalerii i 1. brygadę pancerno-motorową - załącznik nr 11.

7. REALIZACJA PLANU MOBILIZACYJNEGO "W" W DNIACH 23 MARCA - 21 SIERPNIA 1939 r.

Z Niemiec napływały informacje o mobilizacji i koncentracji sił niemieckich nad całą granicą polską. Koncentracja ta była znana Polskiemu Sztabowi Głównemu. Wiedziano, że w Prusach Wschodnich było ok. 9 wielkich jednostek, w tym 1. dywizja pancerna, na Pomorzu Zachodnim w rejonie Tucholi i Koronowa również

9 wielkich jednostek w tym 1. dywizja pancerna i 1. dywizja zmotoryzowana, na Śląsku ok. 16 wielkich jednostek, w tym 2. pancerna, 2. lekkie i 2. zmotoryzowane dywizje, w rejonie Ostrawy 5 wielkich jednostek, w tym 1. dywizja pancerna i 2. dywizje słowackie.

W odpowiedzi na brutalną politykę Niemiec zarządzono w dniu 23 marca 1939 r. częściową mobilizację alarmową, a tym samym stopniową realizację planu mobilizacyjnego "W".

Mobilizację prowadzono na obszarze OK IX /Brześć/, gdzie zmobilizowano: 9, 20 i 30 DP oraz Nowogródzką BK. Ponadto zmobilizowano 26 DP dyslokowaną na terenie DCK IV /Łódź/. Dywizje piechoty 9, 20 i 30 mobilizowane były w kolorze czerwonym, 26 DP w kolorze czarnym, a Nowogródzka BK w żółtym i częściowo w zielonym /27 p.uł. /Nieśwież/.

Zmobilizowane jednostki przewieziono transportem kolejowym do rejonów położonych w pobliżu granicy północno-zachodniej.

Ponadto w siłach zbrojnych wprowadzono "stan czujności" /dyżury stałe/ oraz wstrzymano udzielanie i odwołano z urlopów żołnierzy. Zmobilizowano również cztery bataliony i osiem szwadronów KOP.

Mobilizacja marcowa była praktycznym sprawdzianem nowego systemu mobilizacyjnego, dając wysoką jego ocenę z możliwością usunięcia niedociągnięć organizacyjno-koncepcyjnych.

Jak gdyby drugą fazą mobilizacji było skryte mobilizacyjne rozwinięcie korpusu interwencyjnego na podstawie rozkazu o mobilizacji z 13 sierpnia 1939 r., w skład którego wchodziły 26 DP /zmobilizowana 23 marca/, 28 DP i 10 BK, wszystkie w grupie jednostek w kolorze czarnym. Ponadto rozkazem tym zostały objęte również 13 i 27 DP, Wołyńska BK, 12 p.uł. /Krasowa BK/ i 24 p.uł. /zmobilizowany, wchodzący w skład 10 BK/ oraz szereg jednostek pozadywizyjnych.

W późnych godzinach wieczornych 23 sierpnia zapadła decyzja mobilizacji dalszych jednostek - trzecia faza mobilizacji:

- wszystkich jednostek grupy brązowej /z wyjątkiem grupy brązowej 4-jednostki wojsk kolejowych/ na terenie wszystkich OK. Były to jednostki lotnicze, przeciwlotnicze, jednostki i instytucje Oddziału II, część pierwsza kwater głównych armii i grup operacyjnych oraz artyleria pozycyjna;

- wszystkich jednostek alarmowych /kolorowych/ na terenie wszystkich sześciu DOK graniczących z Niemcami.

Mobilizacja alarmowa obejmowała wszystkie kolory - brązowy, zielony, czerwony, niebieski i żółty - bez czarnego. Najwcześniej ze wszystkich wymienionych kolorów, otrzymano rozkaz o mobilizacji jednostek niebieskich, następnie nastąpiło uruchomienie mobilizacji jednostek zielonych, czerwonych i żółtych.

W wytycznych generalny inspektor z 25 sierpnia do inspektorów armii podkreśla, że wydane zarządzenia mobilizacyjne mają na celu jedynie zabezpieczenie przed zaskoczeniem. Zarządzona mobilizacja alarmowa nie oznacza przyjęcia ugrupowania wyjściowego, aby nie ujawniać nieprzyjacielowi rzeczywistego ugrupowania, w jakim zamierzał odpiierać ewentualny atak.

Oddziały, które ze względu na pokojową dyslokację były daleko od rejonów koncentracji - mogły być "podciągnięte" w ich pobliże.

Zmobilizowane oddziały miały być intensywnie szkolone i zgrywane, aby nie pozostawały bezczynne. Główny inspektor nakazał szkolić szczególnie intensywnie oficerów i podoficerów rezerwy.

27 sierpnia została zarządzona mobilizacja alarmowa, co oznaczało mobilizację wszystkich dotąd nie zmobilizowanych jednostek alarmowych w całym państwie. Objęła ona resztę jednostek brązowych /wojska kolejowe - gr.4/, sformowanie jednostek alarmowych Ministerstwa Poczty i Telegrafów oraz wszystkie nie zmobilizowane jednostki alarmowe w poszczególnych Okręgach Korpusów.

W ramach mobilizacji alarmowej Polskich Sił Zbrojnych, z istniejących w czasie pokoju 30. dywizji czynnych zmobilizowano w całości 26. dywizji i jedną częściowo /5. DP/. Pozostały do zmobilizowania w mobilizacji powszechnej /pierwszego rzutu/ 3 dywizje piechoty czynne oraz pozostała część 5. DP. Z przewidzianych w planie do mobilizacji 9. dywizji rezerwowych zmobilizowano alarmowo w całości 2. dywizje i również 2. częściowo. Pozostały do mobilizacji w całości 2. dywizje rezerwowe - pierwszy rzut mobilizacji i 3. dywizje rezerwowe - drugi rzut mobilizacji.

Oznacza to, że z rezerwowych dywizji zmobilizowano 3, pozostało do mobilizacji 5. dywizji i 2 częściowo.

Łącznie zmobilizowano alarmowo w całości 26 dywizji czynnych i 2 dywizje rezerwowe oraz częściowo 3 dywizje, stanowiących równowartość 29, 5 dywizji piechoty. Cznacza to, że zmobilizowano alarmowo 75,6 procent podstawowej siły uderzeniowej naszego wojska - dywizji piechoty.

Ponadto w całości zmobilizowano 11. brygad kawalerii i brygadę pancerno-motorową. Jedynie Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa w dalszym ciągu organizowała się, uzupełniała braki personalne, materiałowe i w wyszkoleniu.

Postawiono również na stopie wojennej większość pozadywizyjnych jednostek piechoty, artylerii, saperów i łączności. A także całość lotnictwa i obrony przeciwlotniczej oraz rzuty alarmowe kwater głównych wyższych dowództw i części służb armijnych.

Wzmocniono Straż Graniczną i Policję Państwową, zmobilizowano jednostki alarmowe wojsk kolejowych Ministerstwa Komunikacji oraz jednostki alarmowe Ministerstwa Poczt i Telegrafów.

Aby dokonać pełnej mobilizacji całości sił, pozostało tylko ogłoszenie mobilizacji powszechnej.

Przeprowadzona mobilizacja alarmowa miała tę zaletę, że przede wszystkim rozmiary jej były przez nieprzyjaciela trudne do ustalenia i nie były dokładnie Niemcom znane, gdyż samego faktu przeprowadzenia mobilizacji nie dało się ukryć.

Mobilizacja powszechna, pomimo że od drugiego dnia jej trwania odbywała się pod nalotami nieprzyjacielskiego lotnictwa, a w dniach następnych w szeregu wypadków pod bezpośrednim zagrożeniem naziemnych działań nieprzyjaciela, to należy stwierdzić, że jednostki pierwszego rzutu mobilizacji powszechnej zostały zmobilizowane w zasadzie w całości między 3 a 7 dniem mobilizacji powszechnej - czyli między 2 a 6 września 1939 r. Powyższe oznacza, że gotowość w miejscach mobilizacji osiągnęły w tym czasie jednostki wchodzące w skład dywizji czynnych jak i rezerwowych, wszystkie rzuty kwater głównych wyższych dowództw oraz służby i prawie wszystkie tabory, a także znaczna ilość jednostek marszowych.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że dywizje piechoty mobilizowane w pierwszym rzucie mobilizacji powszechnej na dalekich kresach, zmobilizowały się w całości i większość ich oddziałów dotarła do wyznaczonych początkowych rejonów koncentracji.

Niekorzystna sytuacja operacyjna na froncie spowodowała, że już w godzinach popołudniowych 2 września opracowano zarządzenie o przyspieszeniu dnia X /termin rozpoczęcia mobilizacji jednostek drugiego rzutu mobilizacji powszechnej/ na piąty dzień mobilizacji powszechnej, który dotarł do jednostek do godzin rannych 3 września. Nastąpiło więc przyspieszenie dnia X z siódmego dnia mobilizacji powszechnej na dzień piąty, a jednostki zamiast zakończyć mobilizację w 11 lub 12 dniu mobilizacji /10-11 września/ powinny ją ostatecznie zakończyć w 10-11 dniu mobilizacji tj. między 9 a 10 września 1939 r.

W efekcie 3 dywizje rezerwowe mobilizowane w drugim rzucie mobilizacji powszechnej, choć prawie w całości zmobilizowane nie skoncentrowały się i wchodziły do walki poszczególnymi oddziałami, często w pobliżu swoich miejsc mobilizacji, a niektóre ich oddziały organiczne dołączały w trakcie walk w różnych nie-raz dość późnych terminach.

W sumie więc jednostki liniowe zmobilizowano prawie w 100 procentach, podobnie jak i jednostki marszowe. Natomiast o wiele gorzej przedstawiała się mobilizacja jednostek służb, a przede wszystkim taborów.

W ostatniej fazie przypadającej na okres 7-10 września mobilizacja sił zbrojnych Polski została zakończona, a tam, gdzie wskutek cofnięcia się frontu niektóre jednostki mobilizujące się, a jeszcze nie gotowe znalazły się niemal na froncie, a czasem niemal wprost w obliczu nieprzyjaciela. Były to jednak przypadki nieliczne i w zasadzie prawie wszystkie zadania mobilizacji przewidziane w planie mobilizacyjnym "W", tak odnośnie jednostek /dowództw, instytucji itp./ mobilizowanych istniejących w czasie pokoju jak i nie istniejących w czasie pokoju, a przewidzianych do mobilizacyjnego rozwinięcia /w ich miejscach mobilizacji/ na wypadek wojny lub w trakcie jej trwania - zostały zrealizowane.

Z A K O Ń C Z E N I E

Przedstawiony w skrypcie materiał dowodzi, że Polska posiada własny, ukształtowany w okresie międzywojennym, system mobilizacji sił zbrojnych.

Powstawał on w oparciu wyłącznie o polskie warunki, na które złożyło się: położenie geograficzne, układ polityczny, charakter przewidywanej wojny a przede wszystkim potencjał ludnościowy i ekonomiczno-gospodarczy. Stanowił przez to misternie skonstruowany mechanizm, zapewniający sprawne rozwinięcie sił zbrojnych ze struktury pokojowej na strukturę wojenną.

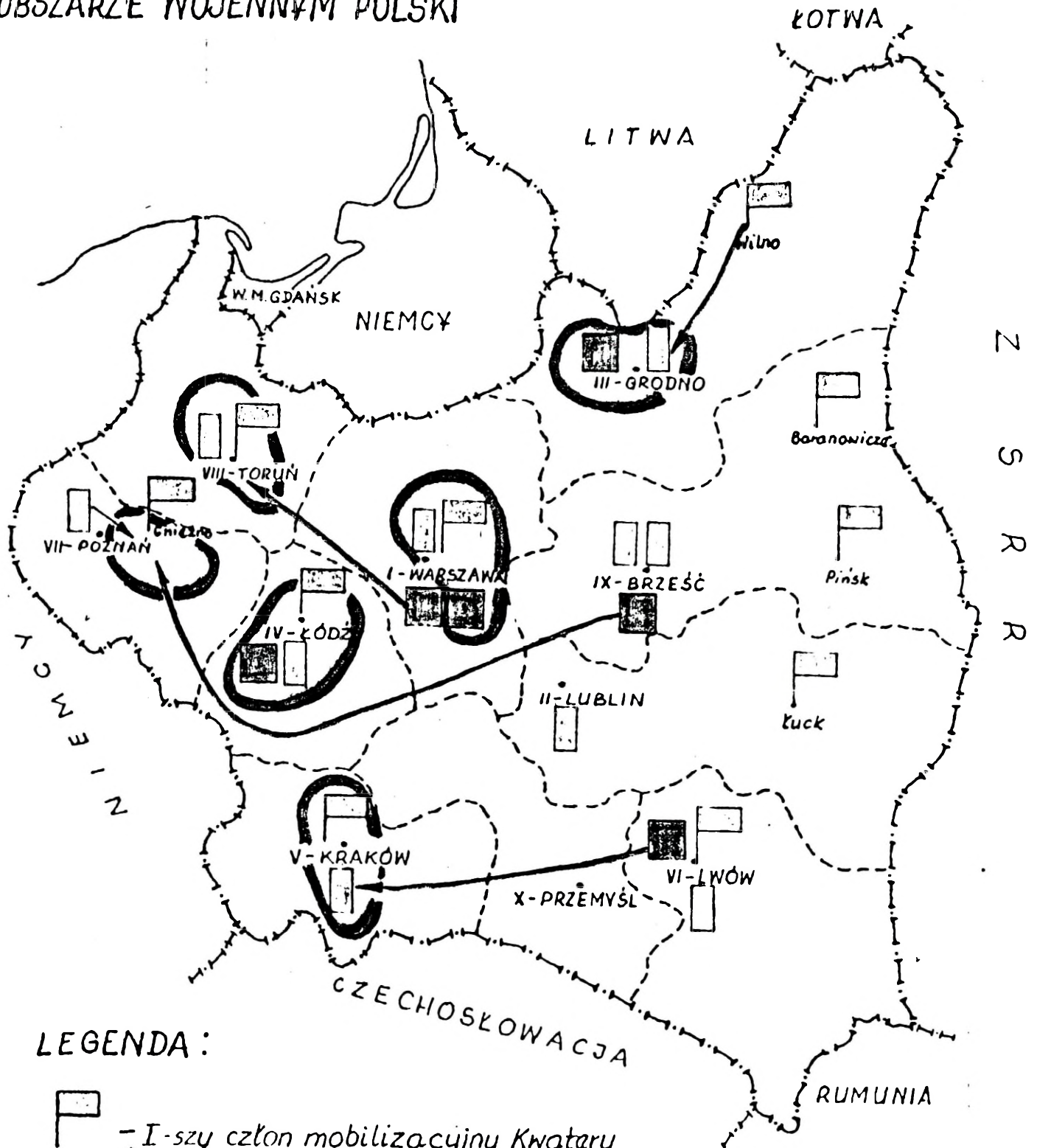
System ten został, zgodnie z obowiązującymi zasadami, oparty na powszechnym obowiązku służby wojskowej, którym objęto wszystkich zdolnych do służby wojskowej mężczyzn, a mobilizacyjne rozwijanie sił zbrojnych podporządkowane ich operacyjnemu wykorzystaniu.

Ponadto widzimy, że mobilizacja rozwijała się wraz z rozwojem sztuki wojennej, od form prostych do coraz bardziej złożonych, aż do ukształtowania się modelu mobilizacji rozumianej wspólnie.

B I B L I O G R A F I A

1. Cetka H., Organizacja i przygotowanie żołnierzy rezerwy na potrzeby sił zbrojnych. Rozprawa doktorska. ACN 1993.
2. Łężny W., Kształtowanie się polskiego modelu mobilizacji sił zbrojnych w latach 1920-1970. Rozprawa doktorska. ASG WP 1972.
3. Piwowarski E., System mobilizacji Sił Zbrojnych Polski w latach 1921-1939. Rozprawa doktorska. WIH 1990.

PRZEWIDYWANE ROZMIESZCZENIE I REJONY MOBILIZACJI CZŁONÓW/RZUTÓW/KWATER GŁÓWNYCH ARMII NA ZACHODNIM OBSZARZE WOJENNYM POLSKI

LEGENDA:

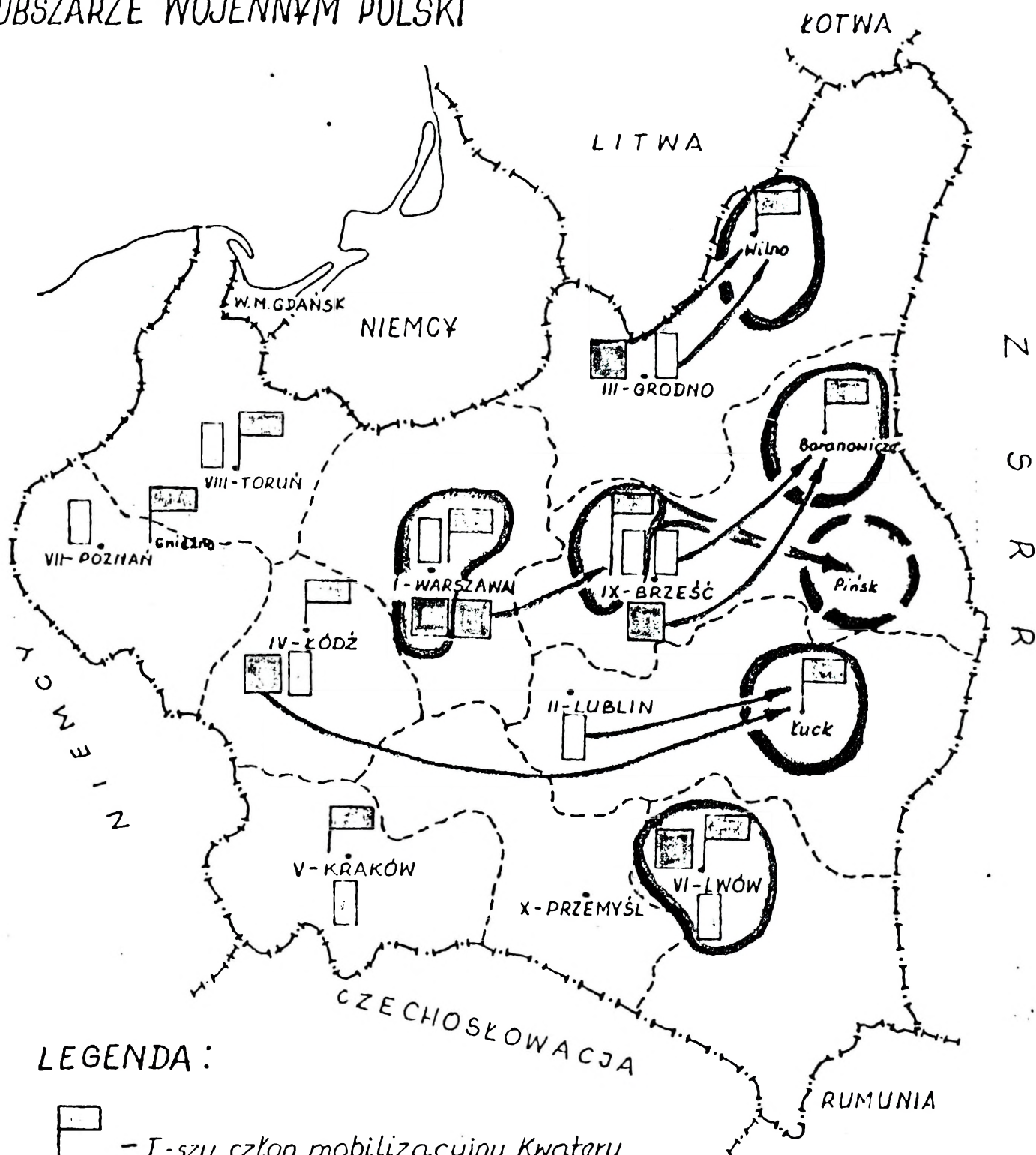
- - I-szy członek mobilizacyjny Kwatery Głównej armii - równocześnie dowództwo Grupy Operacyjnej / w przypadku nie dołączenia pozostałych części / mobilizowany w zagrożeniu lub alarmie;
- - II-gi członek mobilizacyjny / największy / Kwatery Głównej armii mobilizowany w mobilizacji powszechnej I rzutu;
- - część Kwatery Głównej armii wydzielana z pokojowego składu DOK / terytorialnego / i dołączana do niej w zagrożeniu lub alarmie;
- - rejony scalania Kwater Głównych armii;
- - granice DOK.

Źródło: Zał. nr 2 do Zasad mobilizacji Kwater GK. Armii i Grup Operacyjnych z 5.02.1937r. L. dz. 209/mob. 37. CAW, SB, oddz. I, Niydz. Og. Mob. t. 74

- 47 -

Załącznik nr 2

PRZEWIDYWANE ROZMIESZCZENIE I REJONY MOBILIZACJI CZŁONÓW/RZUTÓW/ KWATER GŁÓWNYCH ARMII NA WSCHODNIM OBSZARZE WOJENNYM POLSKI

LEGENDA :

- - I-szy człon mobilizacyjny Kwatery Głównej armii - równocześnie dowództwo Grupy Operacyjnej / w przypadku nie dołączenia pozostałych części / mobilizowany w zagrożeniu lub alarmie;
- - II-gi człon mobilizacyjny / największy / Kwatery Głównej armii mobilizowany w mobilizacji powszechnej I rzutu;
- - część Kwatery Głównej armii wydzielana z pokojowego składu DOK / terytorialnego / i dołączana do niej w zagrożeniu lub alarmie;
- - rejony scalania Kwater Głównych armii;
- - granice DOK.

Źródło: Zał. nr 2 do Zasad mobilizacji Kwater GK. Armii i Grup Operacyjnych z 5.02.1937r. L. dz. 209/mob. 37. CAN, 58, oddz. I, Wydz. Og. Mob. t. 74

Ogólne zestawienie stanów faktycznych Sił Zbrojnych z dnia 1.11.1924 r.

Wyszczególnienie	P o s i a d a							OGÓLEM	Konie
	Oficerowie i równorzędni	Chorążowie	Pdf.zaw. i majstrzy wojskowi	Kapitananci	Szeregowi niezawodow.	Funkcjon. cywilni			
MSWojsk.	1 009	18	285	7	1 088	683	3 090	167	
OK nr I Warszawa	3 409	287	3 843	1 088	33 768	1 320	43 714	10 668	
OK nr II Lublin	1 369	169	2 022	534	16 510	2 299	20 903	7 078	
nr III Grodno	1 452	220	2 236	803	21 028	1 238	26 981	10 942	
nr IV Łódź	811	100	1 400	226	11 456	514	14 507	1 866	
nr V Kraków	1 496	227	2 675	250	19 515	326	24 489	6 224	
nr VI Lwów	1 451	220	2 380	355	18 169	359	22 934	6 931	
nr VII Poznań	1 334	272	4 132	347	17 434	406	23 925	6 765	
nr VIII Toruń	2 885	300	4 303	457	19 598	534	28 073	7 853	
nr IX Brześć n/Bugiem	1 158	107	1 796	664	15 317	402	19 444	5 461	
nr X Przemysł	1 322	253	2 119	420	16 683	1 530	22 327	4 481	
Plac.Wojsk.Dypl.	13					1	14		
Dłtwo Floty Pińskiej	96	9	258	-	633	30	1 026	20	
R A Z E M:	17 809	2 182	27 448	5 147	191 199	7 642	251 427	68 457	

Zródło: Zał. do L.dz. 11979/O.deB. z 24.11.1924, CAW, S.G., Oddział I, Wydz.Og.Org., t. 5.

O.de.B. /Ordre de Bataille/ - wykaz stanu liczebnego armii

Skrócone O.deB. do planu mob. "H" na 1924/25

	FORMACJA	Ilość wg planu mob. "E"na 1923/24	Ilość wg planu mob. "H"1924/25
Kwatery główne	Wielka Kwatera Główna	1	1
	Armii	6	6
	Grup operacyjnych	2	6
	Dywizji jazdy	3	4
	Dywizji piechoty	30	34
	Br.jazdy niesamodzielných		12
	Br.jazdy samodzielnych	10	5
	Okręgów etatowych	6	6
	Kwat.Gł.Obszaru War.Wilno	-	1
	Brygady rezerwowe	-	5
	MSWojsk.	1	1
	DOK	10	10
Piechota	Pułków piech.o pełnym skł.org.	90	90
	p.piech.Górnośląskiej	-	3
	Baonów fortecznych	40	58
	Baonów etatowych	24	24
	Baonów marszowych	90	102
	Baonów zapasowych	90	90
	Baonów wartowniczych	35	38
	Komp.robotycznych	60	64
	Komp.sztab.DOK	10	10
	Komp.lokalno-wart.	-	15
Komp.ochr.linii kolej.	-	66	
Jazda	Pułku ułanów, szwadr.strzel.	30	40
	Szwadr.pion.	10	9
	Szwadr.jazdy dyw.	60	34
	Pluton ckm jazdy dyw.	30	35
	Szwadr.marsz.uł.dz.strzel.	30	40
	Szwadr.zapasowych	40	40
Artyleria	Dowództw bryg.art.	10	12
	Szef Art.i Służb.Uzbr.Armii	6	6
	Dowódców pułk.pol.art.	30	31
	Dowódców pułk.art.rez.		4
	Dowódców dyonów art.pol.	90	101
	Bat.art.pol. po 4 działa	210	243
	Bat.art.105 mm po 2 działa	23	23
	Bat. hb. 155 po 4 działa	46	46

Zródło: CAW, S.G., Oddział I, Wydz.Og.Mob., t. 23. O.deB armii do planu mob. "H" 1924/25 z 6.11.1923 r.

Załącznik nr 5

Ogólne zestawienie /projekt/ jednostek mobilizowanych w planie mob. "Z" na rok 1925/1926 wg DOK z rozbiorem na typy: batalion, kompania, szwadron, bateria, pluton, Kwat.Gł. typu Armii, PKU, Szefostw, Kw.Gł. typu Dywizji, szkół

D O K	T Y P Y										Razem	
	Baony	Kompania	Szwadron	Bateria	Pluton	Kw.Gł. typu Armii	PKU	Kw.Gł. typu dywizji	Szefostw	Szkół		Różne
I	86	259	111	78	365	3	14	8	173	29	92	1219
II	68	98	54	50	131	2	11	7	83	3	67	574
III	78	88	134	68	181	2	8	8	87	3	70	727
IV	77	64	37	48	128	1	11	9	59	3	60	497
V	80	153	87	67	225	2	12	7	89	6	71	799
VI	56	69	91	80	132	2	12	9	78	5	67	601
VII	63	83	74	55	140	1	10	6	68	4	57	561
VIII	66	94	66	49	133	2	9	3	54	3	51	530
IX	70	89	70	52	119	1	9	8	62	3	58	541
X	84	183	63	53	200	1	11	6	120	7	52	780
	728	1180	787	600	1754	17	107	71	873	66	645	6829

Zródło: Wytyczne do rozbudowy armii polskiej w II fazie mobilizacji "Z" 25/26
L.dz. 3810/IIIa z 4.11.1923, CAW, S.G., Oddz.I, Wydż.Og.Mob., t. 23.

Zestawienie sumaryczne O.de B. ważniejszych
broni i służb planów mob. "E", "H", "Z" i "S"

Formacje	Ilość według planów			
	"E"	"H"	"Z"	"S"
baonów piechoty	310	328	348	371
baonów strzelców	-	-	7	14
baonów ckm	-	-	2	6
baonów ckm pozyc.	-	-	-	10
baonów etapowych	24	24	24	24
baonów wartowniczych	38	38	38	39
komp.czołgów	5	5	5	5
pułków kawalerii	30	40	40	40
szwad. kaw. dyw.	60	34	34	48
bat.art.pol.	210	234	260	320
bat.art.ciężkiej	69	69	90	90
bat.art.konnej	30	35	39	46
bat.art.górskiej	12	12	12	12
bat.art.najcięższej	9	9	9	9
bat.art.pieszej	30	18	24	26
bat.art.plot.	15	16	27	27
komp.sap.	90	94	98	109
kol.pontonowych	10	10	12	14
eskadr lotniczych	16	16	31	28
kol.samoch.ciężar.	37	37	42	51
"- osob.	8	8	8	9
"- sanit.	15	20	20	25
kolumn tab.	280	335	379	468
szpitale pol.	60	65	70	88
"- etapowe	30	30	30	35
pociągi sanitarne	34	34	36	36

Źródło: Zestawienie sumaryczne O.de B. planów "E" "H", "Z", "S"
L.dz.3448 z 27.06.1927 r. C.A.W., S.G., Oddz.I, Wydz.Og.Mob.
t.31.

Załącznik nr 7

Stan armii zmobilizowanej według planu mob. "S" wraz z procentem
zabezpieczenia stacjonarnego z dnia 27.05.1935 r. /bez KOP/
Źródło: CAW, Szt.Głów., Oddz. I, Wydz. Adm. Rez., t. 4.

Bron służba	Oficerowie			Podoficerowie			Szeregowcy				Razem	Ogółem ludzi
	Zam. + rez. + posp. rusz.	Rezerwy wg zapotrzeb. z 1.02.1935	Zawodowych + nadtermin. wg stanu z 1.01.35	Razem	Rezerwy wg zapotrzeb. z 1.02.35	Służby czyn- nej wg stanu faktycznego z 1.01.35	6		7			
							3	4	5	6		
Piechota	20651	101299	15107	119706	618717	62668	651405					821792
Kawaleria	3340	5826	3575	12401	65880	11735	77615					93356
Artyl./bez art.mot./	6900	26031	4947	30975	121055	18437	139492					177370
Aeronautyka	1135	2990	1930	4920	7041	1877	8918					14973
Superzy	2700	14949	1254	16233	55011	3799	58810					77743
Łączność	1292	5657	1142	6799	20337	3932	24269					32360
Żandarmeria	313	6119	1137	7256	4550	547	5097					12666
Tabor	563	8362	204	8560	58582	367	58969					68398
SIG	241	-	13	13	a	-	-					254
Sl.uzbrojenia	1006	2226	459	2685	6508	491	6999					10690
Sl.intendentury	2037	6223	106	6329	23279	388	23667					32033
Sl.zdrowia	7670	7254	556	7510	46560	3155	49715					69193
Sl.wet.	890	b	13	13	b	35	35					938
Sl.spraw.	542	-	312	312	-	935	936					1790
Mar.sojenna	131	708	1669	2377	3666	1696	5362					8170
Sztaby w Kwat.Gl.	1350	-	-	-	-	-	-					1350
Razem	51421	190644	35754	226398	1031186	110103	1141289					1419108
Inst.centr.sztaby DOK attache wojsk, for.zapob.	1194	-	783	783	-	58825	50825					52802
Ogółem	52615	190644	36537	227181	1031186	160928	1192114					1471910

DYSLOKACJA POKOJOWA DYWIZJI PIECHOTY CZYNNYCH

LEGENDA:

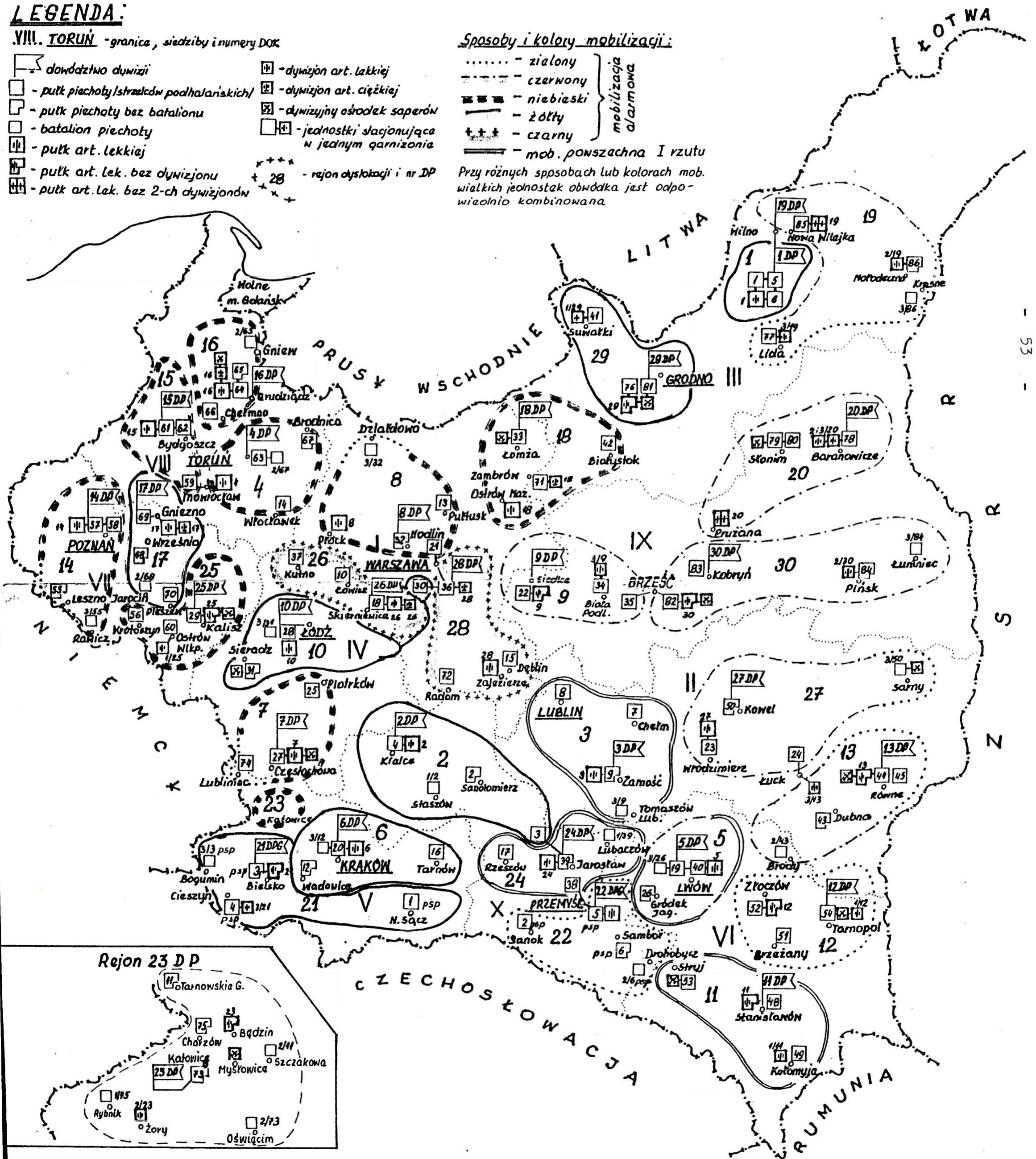
VIII. TORUŃ - granice, siedziby i numery DOK

	dowództwo dywizji		- dywizjon art. lekkiej
	- pułk piechoty / strzelców podhalańskich		- dywizjon art. ciężkiej
	- pułk piechoty bez batalionu		- dywizyjny ośrodek saperów
	- batalion piechoty		- jednostki stacjonujące w jednym garnizonie
	- pułk art. lekkiej		- rejon dyslokacji i nr DP
	- pułk art. lek. bez dywizjonu		
	- pułk art. lek. bez 2-ch dywizjonów		

Sposoby i kolory mobilizacji:

	- zielony	} mobilizacja alarmowa
	- czerwony	
	- niebieski	
	- żółty	
	- czarny	
	- mob. powszechna I rzutu	

Przy różnych sposobach lub kolorach mob. większych jednostek obwódka jest odpowiednio kombinowana

REJONY MOBILIZACJI REZERWOWYCH DYWIZJI PIECHOTY

LEGENDA:

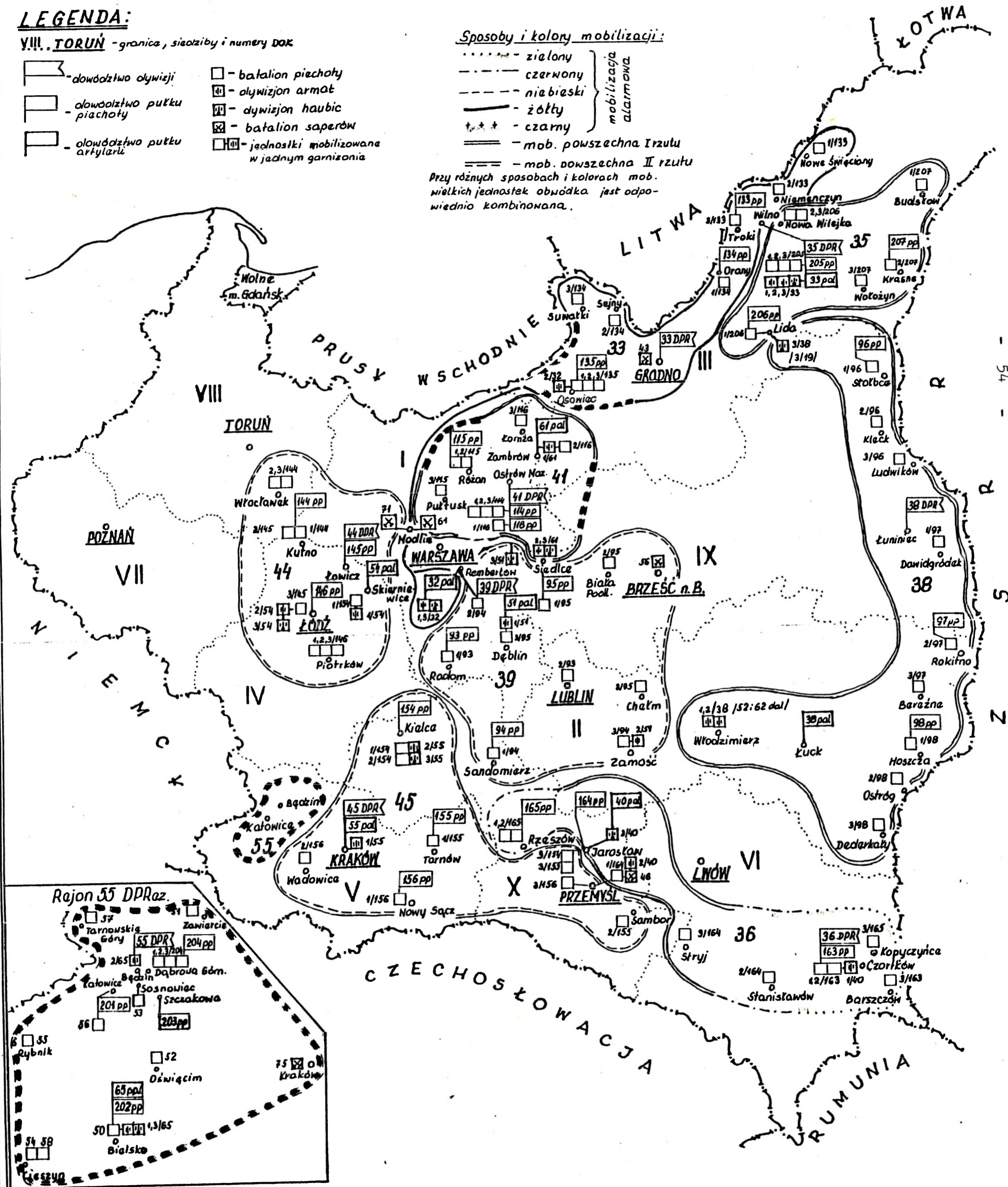
VIII. TORUŃ - granica, siećzibny i numery DOK

- dowództwo dywizji
- dowództwo pułku piechoty
- dowództwo pułku artylerii
- batalion piechoty
- dywizjon armat
- dywizjon haubic
- batalion saperów
- jednostki mobilizowane w jednym garnizonie

Sposoby i kolory mobilizacji:

- zielony
- czerwony
- niebieski
- żółty
- czarny
- mob. powszechna I rzutu
- mob. powszechna II rzutu

Przy różnych sposobach i kolorach mob. wielkich jednostek obwódka jest odpowiednio kombinowana.

54
5
Z

DYSLOKACJA POKOJOWA BRYGAD KAWALERII I PANCERNO-MOTOROWYCH

LEGENDA:

VIII. TORUŃ - granice i siedziby i numery DOK

- dowództwo brygady
- pułk:
  - u - ułanów
  - sk - strzelców konnych
  - SZM - szwoleżerów
  - sp - strzelców pieszych
- pułk bez szwadronu
- szwadron
- pułk zmobilizowany
- dywizjon art. konnej
- dywizjon baz 2-ch baterii
- dwie baterie art. konnej
- batalion strzelców
- jednostki stacjonujące w jednym garnizonie

Sposoby i kolory mobilizacji:

- zielony
- czerwony
- niebieski
- złoty
- czarny
- mob. powszechna Irzutu

Przy różnych kolorach mob. walk. jednostek obwódka jest odpowiednio kombinowana

mobilizacja alarmowa

Skład /O.de B./ wojenne Wojska Polskiego na 1939 r.
według meldunku płk. dypl. J. Wiatra do szefa Sztabu
Głównego z 10.05.1939 r.

I. Związki taktyczne /wielkie jednostki/

1. dywizje piechoty:

- 30 dywizji piechoty czynnych,
- 7 dywizji piechoty rezerwowych,
- 1 dywizja piechoty /z baonów pomorskich w 1940 r./
- 1 dywizja piechoty /z wileńskich baonów marszowych w 1940r/
- 1 dywizja piechoty z KOP /poza planem/.

2. brygady

- 1 brygada strzelców morskich /w roku 1939 - 4 baony,
a w latach 1940-45 - 5 baonów/,
- 11 brygad kawalerii,
- 1 brygada kawalerii zmotoryzowanej.

II. Jednostki i oddziały dyspozycyjne

1. piechota

- 2 baony, jako czwarte w 50 pp i 84 pp,
- 10 baonów strzelców,
- 7 baonów km,
- 5 baonów fortecznych /3 śląskie, 2 wołyńskie, w tym 1
poza planem "Małyńsk"/,
- 35 baonów Obrony Narodowej, z tego:
  - 20 wchodzących już w skład brygad i półbrygad ON,
  - 39 powstających w maju 1939 r.
  - 12 typu "S" powstających w czerwcu 1939 r.^{1/}

Razem dyspozycyjnej piechoty:

- 47 baonów piechoty,
- 7 " km,
- 5 " obsady fortyfikacji.

1/ Odnosnie dwóch ostatnich pozycji płk J. Wiatr napisał:
"Z baonów nowopowstających w roku 1939 ze względu na to, że
jednostki te są w stadium powstawania, przyjmuje się tylko
+- 1/3 tj. 15 baonów".

2. Artyleria

a/ artyleria lekka:

- 17 dyonów artylerii lekkiej /75 i 100 mm/,
- 1 dyon artylerii lekkiej 65 mm /armat górskich/
Odjąć od tego należy 9 dyonów dla nowych dywizji piechoty.

b/ artyleria dla fortyfikacji:

- 1 dyon artylerii /fortecznej/ 75 i 76 mm;

c/ artyleria ciężka:

- 16 dyonów w p a c /105 i 155 mm/,
- 6 dyonów samodzielnych /155 i 120 mm/

Razem 22 dyonów art.ciężkiej

d/ artyleria motorowa i najcięższa:

- 1 dyon 120 mm,
- 3 dyony 220 mm

Razem 4 dyony artylerii motorowej i najcięższej.

3. Wojska pancerne:

- 18 samodz.kompanii czołgów rozpoznawczych /TK/,
- 2 kompanie czołgów rozp.TK /w składzie baonów mieszanych/,
- 2 baony czołgów lekkich 7 - TP /po 3 komp./,
- 3 kompanie czołgów lekkich R-17 /wolnobieżne/,
- 10 pociągów pancernych.

4. Artyleria przeciwlotnicza:

a/ artyleria plot.motorowa /samochodowa/:

- 3 baterie dział plot. 75 mm /sprzęt stary/,
- 4 baterie dział plot.75 mm /sprzęt nowy/,
- 42 baterie dział plot.40 mm.

b/ artyleria plot.półstała:

- 6 baterii dział plot.75 mm /sprzęt nowy/,
- 20 baterii dział plot.75 mm /sprzęt stary/,
- 10 plutonów dział plot.40 mm.

Ponadto 20 plutonów dział plot.40 mm półstałych w obiektach przemysłowych.

c/ Jednostki k.m.plot.:

- 12 kompanii k.m. plot.ruchomych,
- 77 kompanii k.m. plot półstałych.

Źródło: Skład wojenny i stan liczebny wojska w 1939 r.,
z 10.05.1939 r. L.dz.2339/Mob.39
CAW, S.G., Oddz.I, Wydz.Og.Mob. t.177.

Uwaga: W stosunku do oryginału zmieniono ilość baonów ON z 23 na 35, gdyż zapis ich ilości "23" należy uznać za błędny. Prawidłowo podany jest on w obu streszczeniach danych /"35" baonów/, jak również w tym samym dokumencie ale znajdującym się w CAW, S.G.Oddz.I Wydz.Og.Mob. t.174.

Na 35 baonów wskazuje również prosty rachunek: 20 baonów wchodzących w skład brygad + 15 baonów przyjętych jako średnia z powstających w maju i czerwcu 1939 r.

